

რელიგიური გაერთიანებები და სახელმწიფო

შედარებითი ანალიზი, განსაკუთრებით გერმანული სამართლის გათვალისწინებით

დავით მაისურაძე

თინათინ წერეთლის სახელმწიფოსა და სამართლის ინსტიტუტის მეცნიერი თანამშრომელი

რელიგიურ გაერთიანებებთან დაკავშირებული ნორმები სამართლის სხვადასხვა სისტემაში განსაკუთრებით მჭიდროდაა დაკავშირებული ადგილობრივ სოციალურ, კულტურულ, ისტორიულ და, რა თქმა უნდა, რელიგიურ თავისებურებებთან. მაშინ, როცა სულ მცირე ევროპის მასშტაბით სამართლის სხვა დარგების დაახლოებისა და ჩარჩო-რეგულაციების შემუშავების ტენდენცია აშკარაა, სხვადასხვა ქვეყანაში რელიგიის სამართლის მონესრიგების რადიკალურად განსხვავებულ მოდელებს ვხვდებით. ამავე დროს, ობიექტურად შეუძლებელია რელიგიის საკითხთა სამართლებრივი რეგულირების უამრავი ერთმანეთისაგან განსხვავებული მოდელიდან იდეალურის გამოჩვენება. სახელმწიფოს მიერ ერთი ან მეორე მოდელის არჩევა, როგორც წესი, არ მიუთითებს სამართლებრივი აზროვნების მაღალ ან დაბალ დონეზე. ამიტომაც, რელიგიის სამართალი სამართლის ის დარგია, რომლის ბრმა რეცეფციაც ყველაზე ნაკლებად არის მოსალოდნელი.

ეს დებულებები ჭეშმარიტია საქართველოს შემთხვევაშიც, რომელსაც დამოუკიდებლობის აღდგენის შემდეგ მოუწია ცალსახად მიუღებელი საბჭოური რელიგიის სამართლის სრული უარყოფა და ადგილობრივი თავისებურებების გათვალისწინებით ახლის სპონტანურად შემუშავება. ამ პროცესში, გარდა ადგილობრივი თავისებურებებისა, გათვალისწინებულ იქნა დასავლური სამართლებრივი მიდგომებიც. თუმცა, სამწუხაროდ, ქართული რელიგიის სამართალი გარკვეულწილად მაინც სხვადასხვა სამართლის სისტემიდან ამოგლეჯილი ცალკეუ-

ლი ნორმების ბრმა რეცეფციის გზით წავიდა, რითაც მივიღეთ რამდენიმე ურთიერთგამომრიცხავი, აზრს მოკლებული ან სრულიად გაუგებარი შინაარსის ნორმა.

წინამდებარე სტატია მიზნად ისახავს, საქართველოში რელიგიური გაერთიანებების სამართლებრივი მდგომარეობის ერთ სისტემაში წარმოჩენას და ამ სისტემის რამდენიმე მნიშვნელოვანი ხარვეზის გამოკვეთას. ამ ხარვეზთა გააზრებისა და გამოსწორებისათვის განსაკუთრებული მნიშვნელობისაა შედარებით სამართლებრივი ანალიზი, განსაკუთრებით კი გერმანულ სამართალთან მიმართებით, რამდენადაც ამ სფეროშიც ქართული სამართალი გერმანულთან ამჟღავნებს მნიშვნელოვან მსგავსებებს.

I. რელიგიურ გაერთიანებებთან სახელმწიფოს ურთიერთობის ძირითადი მოდელები

თანამედროვე სამართლებრივ მიმოხილვებში, რადიკალური სხვაობების მიუხედავად, სახელმწიფოსა და რელიგიური ურთიერთობების სამ ძირითად მოდელს გამოყოფენ: სახელმწიფო რელიგიის, გამიჯვნისა და თანამშრომლობის მოდელები. სამივე მათგანი, გარკვეული თავისებურებებით, გვხვდება განვითარებული სამართლებრივი სისტემის მქონე ქვეყნებში. შედარებით სამართლებრივ კონტექსტში განსაკუთრებით საინტერესო და მრავალფეროვანია ევროპის ქვეყნების სამართალი.

სახელმწიფო რელიგიის ან სახალხო რელიგიის მოდელი გულისხმობს რომელიმე ერთი (იშვიათად რამდენიმე) რელიგიური გაერთიანების საკანონმდებლო დონეზე გამყარებულ ინსტიტუციურ და ფუნქციურ კავშირს სახელმწიფოსთან. ევროპის ფარგლებში სახელმწიფო რელიგიის მოდელი აღიარებულია დანიაში,¹ ფინეთში,² საბერძნეთში,³ შვეიცარიის ზოგიერთ კანტონში,⁴ შოტლანდიაში,⁵ ინგლისში.⁶ ინგლისი ამ მხრივ გამორჩეულია, ანგლიკანური ეკლესიისა და სახელმწიფოს კავშირი აქ უმაღლეს რანგშია აყვანილი: ქვეყნის საერო მმართველი – დედოფალი (ან მეფე) – იმავდროულად უმაღლესი რანგის სასულიერო პირი, ეკლესიის მეთაურიცაა. შესაბამისად, იგი აუცილებლად ანგლიკანი უნდა იყოს. პარლამენტის ლორდთა პალატაში კი ხმის უფლების მქონე 26 ეპისკოპოსი შედის.⁷ სხვა ზემოთჩამოთვლილ ქვეყნებშიც რელიგიური გაერთიანებების კანონმდებლობით აღიარებული როლი უზრუნველყოფს სასულიერო პირთა აქტიურ ჩართულობას საერო მმართველობაში და პირიქით. ეს შეიძლება გამოხატული იყოს სასულიერო პირებისათვის უშუალოდ სახელმწიფო თანამდებობის მინიჭებით ანდა პირიქით, სახელმწიფო მოხელეების უშუალო მონაწილეობით რელიგიური გაერთიანების მმართველობაში.

აღსანიშნავია, რომ სახელმწიფო რელიგიის მოდელი არაერთხელ გამხდარა კრიტიკის საგანი ადამიანის უფლებათა ევროპული კონვენცი-

ის მე-9 მუხლთან მიმართებით, რომელიც რელიგიის თავისუფლებას განამტკიცებს. თუმცა ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლო თავის გადაწყვეტილებებში მუდმივად მიუთითებს, რომ მე-9 მუხლი იცავს მხოლოდ რელიგიის ინდივიდუალურ და კოლექტიურ თავისუფლებას, მაგრამ არ ეხება სახელმწიფოსა და რელიგიური გაერთიანებების ურთიერთობის საკითხებს. შესაბამისად, სასამართლოს პოზიციით, სახელმწიფო რელიგიის მოდელი *per se* ადამიანის უფლებებს არ არღვევს მანამ, სანამ მისი ცალკეული შედეგები კონკრეტული ინდივიდის უფლებებზე არ აისახება.⁸ სახელმწიფო რელიგიის მოდელი საერთაშორისო ნორმებთან წინააღმდეგობაში მოვა, მაგალითად, თუკი სხვა რელიგიის მიმართ სახელმწიფო ღიაობას არ გამოიჩინს ანდა სულაც მტრული დამოკიდებულება ექნება (მაგ. ირანი).

გამიჯვნის მოდელის მქონე ქვეყნებში რელიგია, როგორც საზოგადოებრივი ფენომენი, სრულადაა გადატანილი კერძოსამართლებრივ სფეროში და, შესაბამისად, რელიგიური გაერთიანებებიც მხოლოდ კერძოსამართლებრივ იურიდიულ პირებს წარმოადგენენ. თუ არ ჩავთვლით რწმენისა და აღმსარებლობის თავისუფლების ცალკეულ ასპექტებს, რაიმე განსაკუთრებული სამართლებრივი მდგომარეობა მათთვის, როგორც წესი, გათვალისწინებული არაა. საკანონმდებლო დონეზე ამ მიდგომას ვხვდებით ნიდერლანდებში, ირლანდიის რესპუბლიკაში, ამერიკის შეერთებულ შტატებში. თუმცა აღსანიშნავია, რომ გამიჯვნის მოდელი ამ ქვეყნებში არ გულისხმობს რელიგიისაგან სახელმწიფოს სრულ დისტანცირებას; რელიგიური გაერთიანებებთან სახელმწიფო ურთიერთობს, როგორც სახელმწიფო სამართალს და ქვემდებარებულ და სახელმწიფოსაგან სრულიად დამოუკიდებელ სამართლებრივ სუბიექტებთან. მაგალითად, თავი რომ დავანებოთ აშშ-ის ბანკნოტებსა და მონეტებზე გაკეთებულ ოფიციალურ დევიზს „In God we trust“ (ჩვენ ღვთის გუნამს), სახელმწიფოსა და რელიგიის

¹ *Dübeck*, Staat und Kirche in Dänemark, in: *Robbers* (Hrsg.), Staat und Kirche in der Europäischen Union, 2. Aufl., 2005, 59 ff.

² *Heikkilä/Knuutila/Scheinin*, Staat und Kirche in Finnland, in: *Robbers* (Hrsg.), Staat und Kirche in der Europäischen Union, 2. Aufl., 2005, 565 ff; *Mattlin*, Finnlands neues Gesetz über Religionsfreiheit, ZevKR 50 (2004), 481 ff.

³ *Papasthatis*, Staat und Kirche in Griechenland, in *Robbers* (Hrsg.), Staat und Kirche in der Europäischen Union, 2. Aufl., 2005, 125 ff.

⁴ *Unruh*, Religionsverfassungsrecht, 3. Aufl., 2015, 336.

⁵ შტრ. *Campanhausen/de Wall*, Staatskirchenrecht, 4. Aufl., 2006, 338 f.

⁶ *McClean*, Staat und Kirche im Vereinigten Königreich, in *Robbers* (Hrsg.), Staat und Kirche in der Europäischen Union, 2. Aufl., 2005, 603 ff; *Stern*, Staatsrecht der Bundesrepublik Deutschland, Bd. IV/2, 2011, 1414 ff.

⁷ *Unruh*, Religionsverfassungsrecht, 3. Aufl., 2015, 337.

⁸ *EKMR*, DR 5, 157; *Grabenwarter/Pabel*, EMRK, § 22, Rn. 96; *Charrier*, Code de la CEDH, 2005, Art. 9, Rn. 0536; *Classen*, Religionsrecht, 2. Aufl., 2015, 55.

ფაქტობრივ ურთიერთობასაც უფრო და უფრო „მეგობრული“ ხასიათი ეძლევა, რომლის ფარგლებშიც არა მხოლოდ რელიგიის თავისუფლების უზრუნველყოფა, არამედ რელიგიის აქტიურად ხელშეწყობაც დასაშვებია.⁹

სახელმწიფოსა და რელიგიის გამიჯვნის მოდელი მოქმედებს საფრანგეთშიც, თუმცა აქ ეს გამიჯვნა რელიგიის მიმართ კრიტიკული დამოკიდებულებით ხასიათდება. საფრანგეთის კონსტიტუციის პირველი მუხლის თანახმად, საფრანგეთი ლაიცისტური სახელმწიფოა. თუმცა საფრანგეთის რევოლუციის დროის მკაცრი ლაიცისტური მიდგომა, რაც სახელმწიფოსა და რელიგიური გაერთიანებების ყოველგვარ ურთიერთობას გამორიცხავდა, დღეისათვის, რა თქმა უნდა, შერბილებულია.¹⁰ მაგალითად, დღეისათვის საფრანგეთის კანონმდებლობით საკულტო გაერთიანებებს საგადასახადო შეღავათები აქვთ დაწესებული და, ამგვარად, სხვა კერძოსამართლებრივ გაერთიანებებთან შედარებით მცირედ პრივილეგირებულნი არიან.¹¹

ყველაზე გავრცელებულია თანამშრომლობის მოდელი, რომლის ფარგლებშიც, მართალია, სახელმწიფო გამიჯნულია რელიგიისაგან, მაგრამ მას რელიგიისა და რელიგიური გაერთიანებების მიმართ კანონმდებლობით გამყარებული პოზიტიური დამოკიდებულება აქვს და მათთან მრავალ ასპექტში თანამშრომლობს. რელიგიურ გაერთიანებებს კერძოსამართლებრივი იურიდიული პირებისაგან განსხვავებული სამართლებრივი ფორმა ენიჭებათ, ზოგჯერ კი ისინი საჯარო სამართლის იურიდიულ პირებად წარმოადგენენ. ეს მოდელი ემყარება მოსაზრებას, რომ რელიგია თავისი არსით საჯარო ფენომენია და მისი სრულად კერძოსამართლებრივ სივრცეში გადატანა არასწორია. სახელმწიფოს მიერ რელიგიური გაერთიანებების ხელშეწყობა თუ მათთან თანამშრომლობა შეიძლება გამოიხატოს საჯარო სკოლებში რელიგიის სწავლებით ან რელიგიური გაერთიანე-

ბების სხვაგვარი ჩართვით საგანმანათლებლო პროცესებში, სახელმწიფო უნივერსიტეტებში რელიგიური გაერთიანებების მიერ ორგანიზებული თეოლოგიური ფაკულტეტების ინტეგრირებით, საჯარო უწყებებში (ჯარი, სასჯელაღსრულების დაწესებულებები, სახელმწიფო საავადმყოფოები) კაპელანის ინსტიტუტის დაშვებით, რელიგიური გაერთიანებების სანივთოსამართლებრივი მდგომარეობის განსხვავებული რეგულირებით, საგადასახადო თუ ფინანსური პრივილეგიებით და სხვ. თანამშრომლობის ასეთი მოდელი მეტ-ნაკლები სხვაობებით მოქმედებს, მაგალითად, ბელგიაში, იტალიაში, ლუქსემბურგში, ავსტრიაში, პორტუგალიაში, ესპანეთსა და გერმანიაში.¹²

II. რელიგიურ გაერთიანებებთან სახელმწიფოს ურთიერთობის ძირითადი პრინციპები

რელიგიური გაერთიანებების სახელმწიფო-სთან ურთიერთობის ძირითადი პრინციპების მომწესრიგებელი ცენტრალური ნორმა საქართველოს კონსტიტუციის მე-8 მუხლია (ძვ. რედაქციის მე-9 მუხლი), რომლის მიხედვითაც სახელმწიფო ერთი მხრივ აღიარებს საქართველოს სამოციქულო ავტოკეფალური მართლმადიდებელი ეკლესიის განსაკუთრებულ როლს საქართველოს ისტორიაში და ურთიერთობს მასთან კონსტიტუციური შეთანხმების საფუძველზე, მეორე მხრივ კი მის სახელმწიფოსაგან დამოუკიდებლობას აწესებს. ამავე მუხლშია პირველად ნახსენები სახელმწიფოს მიერ აღიარებული რწმენისა და აღმსარებლობის თავისუფლება. რწმენისა და აღმსარებლობის თავისუფლება, როგორც ადამიანის ძირითადი უფლება, ვრცლად კონსტიტუციის მეორე თავით, კერძოდ კი მე-16 მუხლით არის განმტკიცებული. მე-8 მუხლში ნახსენები თავისუფლება კი აღქმული უნდა იქნას მე-16 მუხლის ნორმატიული შინაარსის დაკონკრეტებად, რომელიც კონტექსტის გათვალისწინებით, უფრო მეტად გულისხმობს მართლმადიდებელი ეკლესიის გარდა სხვა რელიგიური გაერთიანებების

⁹ *Unruh, Religionsverfassungsrecht*, 3. Aufl., 2015, 337; *Walter, Religionsverfassungsrecht in vergleichenden und internationaler Perspektive*, 2006, 128, ff. 160.

¹⁰ *Campanhausen, Staat und Kirche in Frankreich*, 1962, 155 ff.

¹¹ *Unruh, Religionsverfassungsrecht*, 3. Aufl., 2015, 338.

¹² *Unruh, Religionsverfassungsrecht*, 3. Aufl., 2015, 338.

მიმართ სახელმწიფოს ღიაობასა და მათთან ნეიტრალურობისა და პარიტეტის პრინციპებზე დამყარებულ ურთიერთობას. ამდენად, კონსტიტუციის მე-8 მუხლის საფუძველზე შეიძლება რელიგიურ გაერთიანებებთან სახელმწიფოს ურთიერთობის ხუთი ძირითადი პრინციპი გამოიყოს: [1] ურთიერთდამოუკიდებლობა, [2] ნეიტრალურობა და [3] პარიტეტი, რასაც ფონად გასდევს [4] მართლმადიდებელი ეკლესიის გარკვეული სამართლებრივი უპირატესობა მასთან ურთიერთობის კონსტიტუციური შეთანხმებით რეგულირებითა და [5] მისი განსაკუთრებული ისტორიული როლის აღიარება.

საქართველოს კონსტიტუციის ამგვარი მიდგომა ცალსახად გამორიცხავს საქართველოში რელიგიისა და სახელმწიფოს მკვეთრი გამიჯვნის ანდა ფრანგული ლაიციზმის მსგავს მოდელს.¹³ მეორე მხრივ კი, მართლმადიდებელი ეკლესიის სახელმწიფოსაგან დამოუკიდებლობაზე მითითება, რაშიც, ცხადია, ეკლესიისაგან სახელმწიფოს დამოუკიდებლობაც მოიაზრება, ნმინდა გაგებით სახელმწიფო რელიგიას გამორიცხავს. კონსტიტუციის მე-8 მუხლის შინაარსი უფრო მეტად რელიგიურ გაერთიანებებთან მჭიდრო თანამშრომლობის მოდელს მიესადაგება, თუმცა ამ მოდელში ერთი კონკრეტული ეკლესიის განსაკუთრებული ისტორიული როლის აღიარებას გარკვეულწილად სახელმწიფო რელიგიის ნიშნებიც შემოაქვს. ქართული მოდელის უფრო დეტალურად წარმოსაჩენად რელიგიის სამართლის უკვე ნახსენები ოთხი ძირითადი პრინციპის გაშლაა საჭირო.

¹³ საინტერესოა, რომ საქართველოს პირველი რესპუბლიკის პოლიტიკა 1918-1921 წლებში უფრო მეტად ლაიციზტურ მოდელს მისდევდა. 1918 წლის 26 ნოემბრის კანონით საქართველოში აიკრძალა რელიგიის სწავლება როგორც სახაზინო, ისე კერძო სკოლებში. 1919 წლის 17 ივნისის კანონით კი სახელმწიფო დღესასწაულებიდან ამოღებულ იქნა რელიგიური დღესასწაულები. 1921 წლის საქართველოს კონსტიტუციის 31-ე მუხლი განამტკიცებდა რწმენის თავისუფლებას, თუმცა იქვე შეიძლება დავინახოთ რელიგიისა და სახელმწიფო საკითხების მკვეთრ გამიჯვნისა და რელიგიის მხრიდან სახელმწიფოს საქმეებში ჩაურევლობის პრინციპების კონტურებიც. ამის შესახებ იხ. *ხეცურიანი*, სახელმწიფო და ეკლესია: ურთიერთობის სამართლებრივი ასპექტები, 2013.

1. ურთიერთდამოუკიდებლობა

სახელმწიფოსაგან რელიგიური გაერთიანებების, უპირველესად კი მართლმადიდებელი ეკლესიის დამოუკიდებლობის აღიარებით საქართველოს კონსტიტუცია შედარებით მაღალ სტანდარტს აწესებს, ვიდრე ადამიანის უფლებათა ევროპული კონვენცია, რომელთანაც სახელმწიფო რელიგიის მოდელიც შეთავსებადი გარკვეული წინაპირობების დაცვით.¹⁴ შედარებითსამართლებრივი თვალსაზრისით საინტერესოა დღეს მოქმედ გერმანიის ძირითად კანონში ინკორპორირებული ვაიმარის კონსტიტუციის 137-ე მუხლის პირველი ნაწილი, რომელიც გერმანიაში სახელმწიფო რელიგიას კრძალავს. საქართველოს სახელმწიფო უწყებები ზოგჯერ, სრულიად გაუმართლებლად, სახელმწიფოსაგან დამოუკიდებელ საქართველოს მართლმადიდებელ ეკლესიას „სახელმწიფო ეკლესიად“ მოიხსენიებენ¹⁵ მაშინ, როცა ურთიერთდამოუკიდებლობა და სახელმწიფო რელიგიის აკრძალვა ერთი და იმავე შინაარსის მატარებელი პრინციპებია. ამიტომ, იმის გასარკვევად, თუ რას შეიძლება გულისხმობდეს რეალურად რელიგიურ გაერთიანებათა დამოუკიდებლობა საქართველოში, უკვე საკმაოდ განვითარებულ გერმანულ სამართლებრივ ლიტერატურასაც შეიძლება მივმართოთ.

ურთიერთდამოუკიდებლობის პრინციპი უპირველესად ორგანიზაციულ გამიჯვნას გულისხმობს. არ შეიძლება, რომელიმე ერთი თანამდებობა ერთდროულად ექვემდებარებოდეს სახელმწიფოსა და რელიგიურ გაერთიანებასაც.¹⁶ არ შეიძლება, სასულიერო თანამდებობის პირი ამ თანამდებობის ფარგლებში სახელმწიფო ამოცანებს ასრულებდეს ისევე, როგორც მიუღებელია სახელმწიფო თანამდებობის პირის მიერ რელიგიური ამოცანების გა-

¹⁴ ამის შესახებ ზევით. აგრეთვე, შდრ. *Classen, Religionsrecht*, 2. Aufl., 2015, 55.

¹⁵ იხ. მაგალითად საჯარო რეესტრის ეროვნული სააგენტოს გადაწყვეტილება # B16067898/3 (20/04/2016 22:59:38); მისივე გადაწყვეტილება # B14010262/3 (04/02/2014 20:10:06); მისივე გადაწყვეტილება # B16067898/3 (20/04/2016 22:59:38).

¹⁶ BVerfGE 19, 206 (216); BVerfGE 93, 1 (16).

ნხორციელება.¹⁷ მაგალითად, არ შეიძლება რელიგიური გაერთიანების ლიდერს ჰქონდეს კანონპროექტზე ვეტოს უფლება ანდა პირიქით, სახელმწიფო მოხელეს ეპისკოპოსთა დანიშვნაში აქტიური მონაწილეობის კანონით გარანტირებული უფლება. საქართველოს რეალობაში ეს საკითხი სხვადასხვა დროს მეტ-ნაკლები აქტუალურობით ფაქტობრივად მხოლოდ მართლმადიდებელი ეკლესიის მიმართებით დგას. განსაკუთრებით კი გამძაფრდა 2015 წელს, როცა სერიოზულად დაისვა კითხვა, უნდა ჰქონდეს თუ არა მართლმადიდებელ პატრიარქს პატიმრების შეწყალების უფლება. ცხადია, ამ ინიციატივას სამართლიანი კრიტიკაც მოჰყვა.¹⁸

სხვაგვარი ვითარებაა, როცა ერთსა და იმავე ფიზიკურ პირს ორი სხვადასხვა თანამდებობა უკავია – ერთი სახელმწიფო, ხოლო მეორე სასულიერო. რამდენად დასაშვებია ასეთი რამ ურთიერთდამოუკიდებლობის ფარგლებში, საკამათო შეიძლება იყოს. ეს საკითხი საქართველოში განსაკუთრებით აქტუალური გახდა 2017 წლის თვითმმართველობის არჩევნების დროს, როცა საკრებულოს მაჟორიტარი დეპუტატობის კანდიდატად ორმა სხვადასხვა პარტიამ მუსლიმი სასულიერო პირები დაასახელა.¹⁹ ერთი მხრივ, რა თქმა უნდა, სასულიერო პირის მიერ დამატებით სახელმწიფო თანამდებობის მიღება გარკვეულ საფრთხეებს შეიცავს რელიგიისა და სახელმწიფოს ურთიერთდამოუკიდებლობის კუთხით. მეორე მხრივ კი გაუგებარია, რა სამართლებრივი საფუძვლით შეიძლება ეთქვას უარი სასულიერო პირს მოქალაქის პოლიტიკურ უფლებაზე. სასულიერო პირი სახელმწიფო სამართლის წინაშე სრულფასოვანი მოქალაქეა და მას პოლიტიკური უფლებები

მხოლოდ სასულიერო პირობის გამო ვერ შეეზღუდება. არ შეიძლება კონსტიტუციის მე-16 მუხლით გარანტირებული რწმენისა და აღმსარებლობის თავისუფლება ისე განიმარტოს, რომ აღმსარებლობის გარკვეული ფორმები გამორიცხავდეს კონსტიტუციითვე გათვალისწინებულ პოლიტიკაში აქტიური მონაწილეობის უფლებებს (მუხლები 23, 24, 25). ამიტომაც, რამდენად მიუღებელიც არ უნდა იყოს სოციალური, კულტურული თუ რელიგიური თვალსაზრით სასულიერო პირის მიერ სახელმწიფო არჩევნებში კანდიდატად მონაწილეობა, სამართლებრივი კუთხით ეს სახელმწიფოსა და რელიგიის ორგანიზაციული გამიჯვნის დარღვევად ვერ ჩაითვლება. მეტიც, სასულიერო პირისათვის პოლიტიკური უფლების წართმევა საქართველოს კონსტიტუციის მე-11 მუხლის პირველი პუნქტით აღიარებული თანასწორობის დარღვევაც იქნება, ვინაიდან აღმსარებლობის რომელიმე ფორმის გამო მოქალაქის უფლებების შეზღუდვა დისკრიმინაციაა. აღსანიშნავია, რომ ამგვარივე დასაბუთებით გერმანიაშიც ერთი და იმავე პირის მიერ მაღალი პოლიტიკური თანამდებობისა და სასულიერო მმართველობითი ფუნქციების ერთდროულად შესრულება სამართლებრივად სრულიად მისაღებია, რამდენადაც გაუმართლებელი არ უნდა იყოს ეს სოციალური, პოლიტიკური თუ თავად რელიგიური²⁰ თვალსაწიერიდან.²¹ როგორც არჩე-

¹⁷ Kazele, *Ausgewählte Fragen des Staatskirchenrechts*, VerwArch 96 (2005), 267 (271).

¹⁸ იხ. ამის შესახებ ცხადია, საერო და სასულიერო ინსტიტუტების განცალკევების შესახებ, 2015 (<https://www.radiotavisupleba.ge/a/blog-giorgi-tskhadaia-saero-da-sasuliero-institutebis-gancalkeveba/27412378.html> <24.08.2020>).

¹⁹ ამის შესახებ იხ. შანიძე, სეკულარიზმის გამოწვევა: სასულიერო პირები პარტიულ სიებში, 2017 (<http://gip.ge/ge/სეკულარიზმის-გამოწვევა/> <24.08.2020>).

²⁰ აღსანიშნავია, რომ ზოგიერთი რელიგიური გაერთიანების სწავლება თავად კრძალავს სასულიერო პირის მიერ პოლიტიკური თანამდებობის დაკავებას ანდა სულაც პოლიტიკურ საქმიანობას. მაგალითად, კანონიკური სამართლის ფუძემდებლური ძეგლებით, რომლებსაც მეტ-ნაკლებად თითქმის ყველა ტრადიციული ქრისტიანული მიმდინარეობა აღიარებს, ეპისკოპოსის ან მღვდლისათვის საერო-საზოგადოებრივ საქმეების მმართველობაში ჩაბმა იკრძალება (იხ. მოციქულთა კან. 6, 20, 81, 83; IV მსოფ. კრების კან. 3, 7; VII მსოფ. კრების კან. 10; კართაგენის კან. 16; ორგზისი კრების კან. 11).

²¹ ამასთან დაკავშირებით იხ. გერმანიის ბუნდესტაგის სამეცნიერო სამსახურის მოკვლევა: *Wissenschaftliche Dienste, Deutscher Bundestag, Vereinbarkeit von hohen politischen Ämtern und Leitungsfunktionen in der Kirche*, WD 10 - 3000 - 89/12, 12.11.12, ხელმისაწვდომია ელექტრონულადაც: <https://www.bundestag.de/resource/blob/411724/3e1e183>

ვნების გზით, ისე დანიშნით სასულიერო პირის მიერ სახელმწიფო თანამდებობის დაკავება დემოკრატიული ლეგიტიმაციის მქონეა. განსხვავებული მიდგომა აქვს ფრანგულ კანონმდებლობას, რომელიც სასულიერო პირს სახელმწიფო თანამდებობის დაკავებას უკრძალავს.²² გარდა მოქალაქის ძირითად უფლებებთან შეუთავსებლობისა, ეს მიდგომა თავის თავთანაც წინააღმდეგობრივია: აკრძალვის მოტივი ისაა, რომ რელიგია არა საჯარო, არამედ სრულიად კერძო სფეროს უნდა მიეკუთვნებოდეს. მაგრამ ფრანგული კანონმდებლობა განსაკუთრებული აკრძალვის დანესებით ფაქტობრივად აღიარებს, რომ სასულიერო პირობა სხვა კერძო საქმიანობებისაგან პრინციპულად განსხვავდება, რაც – კანონმდებლის ნების სანინააღმდეგოდ – მისი საჯარო ხასიათის აღიარებასაც ნიშნავს.

ამგვარივე დასაბუთებით, გარდა პოლიტიკური უფლებებისა, რელიგიურ გაერთიანებებსა და მის წარმომადგენლებს არ შეიძლება, სიტყვის თავისუფლება შეეზღუდოთ. სახელმწიფოებრივ და პოლიტიკურ საკითხებზე სასულიერო პირის მიერ საჯაროდ გამოთქმული მოსაზრება ვერ ჩაითვლება ურთიერთდამოუკიდებლობის პრინციპის დარღვევად, რამდენად მიუღებელიც არ უნდა იყოს ასეთი განცხადება სხვადასხვა თვალსაზრისით.²³ ეს საკითხი განსაკუთრებულ მნიშვნელობას იძენს საქართველოში მართლმადიდებელი ეკლესიის ძალიან დიდი სოციალური მნიშვნელობისა და გავლენის პირობებში. ეკლესიის წარმომადგენელთა პოლიტიკური განცხადებები საჯარო განხილვებში ხშირად ფასდება სახელმწიფო საკითხებში ჩარევად ანდა სამართლებრივ დარღვე-

ვად.²⁴ თუმცა დარღვევის სამართლებრივი საფუძვლის პოვნა რეალურად ვერ მოხერხდება, რადგან კონსტიტუციის მე-17 მუხლით დაცული აზრისა და გამოხატვის თავისუფლება აქვს როგორც ცალკეულ სასულიერო პირს, ისე თავად რელიგიურ გაერთიანებას (კონსტ. 34-ე მუხლის პირველი პუნქტიდან გამომდინარე). ამ თავისუფლების ლეგიტიმური შეზღუდვის საფუძვლებს კონსტიტუციის მე-17 მუხლის მე-5 პუნქტი ასახელებს: „უფლებათა შეზღუდვა დასაშვებია მხოლოდ კანონის შესაბამისად, დემოკრატიულ საზოგადოებაში აუცილებელი სახელმწიფო ან საზოგადოებრივი უსაფრთხოების ან ტერიტორიული მთლიანობის უზრუნველსაყოფად, სხვათა უფლებების დასაცავად, კონფიდენციალურად აღიარებული ინფორმაციის გამჟღავნების თავიდან ასაცილებლად ან სასამართლოს დამოუკიდებლობისა და მიუკერძოებლობის უზრუნველსაყოფად.“ ეს შეზღუდვები, ცხადია, რელიგიურ გაერთიანებებზედაც ვრცელდება.

ერთ-ერთი ასეთი შეზღუდვა, რასაც კანონი პირდაპირ ითვალისწინებს, არის წინასაარჩევნო აგიტაციის განევისა და აგიტაციაში მონაწილეობის აკრძალვა რელიგიური ორგანიზაციებისათვის (საქართველოს საარჩევნო კოდექსის 45-ე მუხლის მეოთხე ნაწილის „ზ“ პუნქტი). საინტერესოა, რომ რელიგიური გაერთიანება არის ერთადერთი არასახელმწიფოებრივი სუბიექტი, რომელსაც ეს აკრძალვა აქვს დაწესებული. საკითხავია, რამდენად ლეგიტიმურია ასეთი აკრძალვა კონსტიტუციის მე-17 მუხლის მე-5 პუნქტით განსაზღვრული შეზღუდვების გათვალისწინებით. ცხადია, რელიგიური გაერთიანების მიერ წინასაარჩევნო აგიტაცია *per se* სახელმწიფო უსაფრთხოებას, ტერიტორიულ მთლიანობას, კონფიდენციალური ინფორმაციის საიდუმლოებას ან სასამართლოს დამოუკიდებლობას საფრთხეს არ უქმნის. ამდენად, შეზღუდვას მხოლოდ და მხოლოდ სხვათა უფლებების დაცვის ლეგიტიმური მიზანი შეიძლება ამართლებდეს. რელიგიური

4241afe6cdebb4450f8985fc2/WD-10-089-12-pdf-data.pdf <24.08.2020>.

²² Loi du 9 décembre 1905 concernant la séparation des Eglises et de l'Etat.

²³ მაგალითად, აღსანიშნავია, რომ პოლიტიკური განცხადებების გაკეთებას ხშირად თავად რელიგიური გაერთიანებებიც არამიზანშენილად თვლიან. იხ. მაგ. საპატრიარქოს 2018 წლის 19 სექტემბრის განცხადება: <https://www.interpressnews.ge/ka/article/512854-patriarkisamgvdeloebas-politikuri-shinaarsis-gancxadebebis-ketebisgan-tavshekavebisen-moucodebs/> <24.08.20>.

²⁴ მაგალითისათვის იხ. ერთ-ერთი ტელევიზიის რეპორტაჟი: <https://imedinews.ge/ge/saqartvelo/93686/romelissasuliero-pirebi-gamoirchevian-politikuri-gantskhadebebi> <24.08.2020>.

გაერთიანების მიერ წინასაარჩევნო აგიტაციაში მონაწილეობის საფრთხე იმაში მდგომარეობს, რომ რელიგიურმა გაერთიანებამ თავისი დიდი სოციალური მნიშვნელობა და გავლენა საზოგადოებაზე, შესაძლოა, თავისთვის ხელსაყრელი კანდიდატის მხარდასაჭერად გამოიყენოს. სწორედ აქ ჩნდება კითხვა, რამდენადაა საკუთარი გავლენის ამგვარი გამოყენება სხვების უფლებების დარღვევა? დემოკრატიულ საზოგადოებაში აზრის პოპულარიზაციისათვის სოციალური გავლენის გამოყენება, შეჯიბრებითობა, ნორმალური რატომ არაა? კანონიერი გზებით გავლენის მოპოვება სუბიექტს ხომ სწორედ საკუთარი შეხედულებების უფრო მარტივად გასავრცელებლად სჭირდება? გავლენიანი სუბიექტებისათვის აგიტაციის აკრძალვა გამონწვეული ხომ არაა მათთან დაპირისპირების შიშით? და თუ ამ შიშის საფუძველზე გავლენიანი სუბიექტების შეზღუდვა რამენაირად გამართლებულია, რატომ მხოლოდ რელიგიური გაერთიანებები? ეს კითხვები ამ ეტაპზე ღიად რჩება, მაგრამ აშკარაა, რომ რელიგიური გაერთიანებისათვის პოლიტიკური განცხადებების გაკეთების აკრძალვა, თუნდაც მხოლოდ საარჩევნო პერიოდში, მთლად უხარვეზო და მარტივი დასასაბუთებელი ვერ იქნება კონსტიტუციურსამართლებრივი თვალსაზრისით.

თუკი რელიგიური გაერთიანებებისა და სასულიერო პირების, როგორც მოქალაქეების, ჩართულობა სახელმწიფო მმართველობის ფორმირებაში მისაღები დემოკრატიული პროცესია, იმავეს ვერ ვიტყვით პირიქით, სახელმწიფო მოხელეთა ჩართულობაზე რელიგიური გაერთიანების მმართველობით პროცესებში. აგრეთვე, მიუღებელია სახელმწიფოს მიერ რელიგიური გაერთიანების დავალებულება, თავისი სოციალური გავლენა სახელმწიფო ამოცანების შესასრულებლად ან მმართველი ხელისუფლების ინტერესების სასარგებლოდ გამოიყენოს. მაგალითად, ისევ და ისევ წინასაარჩევნო პროცესებში რელიგიური გაერთიანების სახელმწიფოს ინიციატივით ანდა სულაც იძულებით ჩართვა ცალსახად უნდა შეფასდეს სახელმწიფოს მხრიდან ურთიერთდამოუკიდებლობის პრინციპის დარღვევად. სახელმწიფოს წინაშე რელიგიურ გაერთიანებას, მაგალითად,

აგრეთვე ვერ ექნება იმის ვალდებულება, რომ იზრუნოს დამნაშავეთა რესოციალიზაციაზე, სამხედრო სამსახურში მყოფ პირთა სულიერ დაპურებაზე და ა.შ.

სახელმწიფოსაგან რელიგიური გაერთიანებების დამოუკიდებლობა არ გულისხმობს დაუქვემდებარებლობას სახელმწიფო სამართლისადმი. საპირისპირო მიდგომა გაბატონებული იყო მეორე მსოფლიო ომის შემდგომი პერიოდის გერმანიის ფედერაციულ რესპუბლიკაში. კერძოდ, ამ დროს განვითარდა ე.წ. კოორდინაციის მოძღვრება, რომლის მიხედვითაც სახელმწიფო და ეკლესია ერთმანეთთან ურთიერთობისას სრულიად თანასწორუფლებიანი სუბიექტები არიან და ერთმანეთს არ ექვემდებარებიან.²⁵ ეს მოძღვრება შეესაბამება კიდევაც ზოგიერთი რელიგიური გაერთიანების თვითგამოხატვას, მაგრამ სრულიად შეუთავსებელია თანამედროვე სუვერენული სახელმწიფოებრიობისათვის. ამიტომაც, 1960-იანი წლებიდან გერმანიაში კოორდინაციის მოძღვრება უარყვეს.²⁶ დღეისათვის გაბატონებულია კოოპერაციის მოძღვრება, რომლის თანახმადაც სახელმწიფო სამართალი რელიგიურ გაერთიანებებზე ვრცელდება და ისინი, ამ გაგებით, კანონის წინაშე სახელმწიფოს თანასწორნი ვერ იქნებიან. სახელმწიფოსა და რელიგიური გაერთიანებების ურთიერთობა კოოპერაციული ხასიათისაა და არა კოორდინაციული.²⁷ ეს მიდგომა, ცხადია, საქართველოს შემთხვევაშიც ერთადერთი სწორი სამართლებრივი პოზიციაა და, სულ მცირე, მართლმადიდებელ ეკლესიასთან ურთიერთობაში კანონითაც არის გამყარებული. კერძოდ, საქართველოს სახელმწიფოსა და საქართველოს სამოციქულო ავტოკეფალურ მართლმადიდებელ ეკლესიას შორის დადებული კონსტიტუციური შეთანხმების (შემდგომში – კონსტიტუციური შეთანხმება) პირველი მუხლის მე-3 პუნქტის მიხედვით, ეკლესია თავის საქმიანობას, გარდა საეკლესიო სამართლისა, წარმართავს „საქართველოს კო-

²⁵ *Classen, Religionsrecht, 2. Aufl., 2015, 13.*

²⁶ *Quaritsch, Kirchen und Staat, Der Staat 1, 1962, 175 ff, 289 ff.*

²⁷ *Classen, Religionsrecht, 2. Aufl., 2015, 54-55.*

ნსტიტუციის, ამ შეთანხმებისა და საქართველოს კანონმდებლობის შესაბამისად²⁸. ეს სხვა არაფერია, თუ არა ეკლესიის დაქვემდებარება სახელმწიფო სამართლისადმი.²⁹

რელიგიური გაერთიანება, როგორც ძირითადი უფლებების სუბიექტი, სარგებლობს რწმენისა და აღმსარებლობის თავისუფლებით, რომელიც, თავის მხრივ, მოიცავს უფლებას, გაერთიანებამ თავისი რელიგიური საქმიანობა წარმართოს დამოუკიდებლად, სახელმწიფოს ჩარევისაგან თავისუფლად. ამიტომ სახელმწიფოს მხრიდან ურთიერთდამოუკიდებლობის პრინციპის დარღვევა ლახავს არა მხოლოდ საქართველოს კონსტიტუციის მე-8 მუხლს, არამედ წარმოადგენს მე-16 მუხლის 1-ლი პუნქტის (34-ე მუხლის 1-ლ პუნქტთან ერთობლიობაში) დაცვის სფეროში ჩარევასაც.

2. ნეიტრალურობა

სახელმწიფოსა და რელიგიური გაერთიანებების ურთიერთდამოუკიდებლობის პრინციპთან გადაჯაჭვულია ნეიტრალურობის პრინციპი, რომელიც საქართველოს კონსტიტუციის მე-8 მუხლით მართლმადიდებელი ეკლესიის განსაკუთრებული როლის საკანონმდებლო დონეზე აღიარებით გარკვეული თავისებურებებით ვლინდება. ამასთან, ნეიტრალურობა სახელმწიფოს ვალდებულებაა და გულისხმობს არა მხოლოდ კონკრეტულ რელიგიურ გაერთი-

ანებებთან ურთიერთობაში ნეიტრალურობას, არამედ ზოგადად რელიგიის მიმართ ნეიტრალურობასაც. ასეთი ნეიტრალურობა სახელმწიფოსთვის ანებს ინდოქტრინაციის, თვითიდეოლოგიისა და შეფასების აკრძალვებს.³⁰

ა. ინდოქტრინაციის აკრძალვა

სახელმწიფოს მხრიდან ნებისმიერი რელიგიის (ან მსოფლმხედველობის) აქტიური პროპაგანდა ნეიტრალურობის პრინციპის დარღვევაა და რწმენისა და აღმსარებლობის თავისუფლებაში ჩარევას წარმოადგენს (კონსტიტუციის მე-16 მუხლის 1-ლი პუნქტი). ამის ერთ-ერთი გამოძახილია ზოგადი განათლების შესახებ საქართველოს კანონის მე-13 მუხლის მე-2 ნაწილი, რომელიც საჯარო სკოლებში სასწავლო პროცესის რელიგიური ინდოქტრინაციის მიზნით გამოყენებას კრძალავს. თუმცა ასეთი შეზღუდვა არაა დაწესებული კერძო სკოლებისათვის, რომლებიც, ზოგადი განათლების შესახებ საქართველოს კანონის მე-3 მუხლის მე-2 პუნქტის გ) ქვეპუნქტის შესაბამისად, რელიგიურ გაერთიანებასაც შეიძლება ექვემდებარებოდნენ. საინტერესოა აგრეთვე ამავე კანონის მე-18 მუხლის მე-4 ნაწილი, რომლის თანახმადაც საჯარო სკოლის მოსწავლეებს უფლება აქვთ, სასკოლო დროისგან თავისუფალ დროს ნებაყოფლობით შეისწავლონ რელიგია ან ჩაატარონ რელიგიური რიტუალი, თუ იგი ემსახურება რელიგიური განათლების მიღებას. „რელიგიის შესწავლაში“ აქ უცილოდ უნდა ვიგულისხმოდ სკოლის შენობაში მასწავლებლის მიერ ჩატარებული რელიგიის გაკვეთილი, თუმცა ეს არის არა პროგრამით გათვალისწინებული სასკოლო გაკვეთილი ან სასწავლო საგანი ჩვეული გაგებით, არამედ – კერძო ჯგუფის მიერ ორგანიზებული შეხვედრა. შესაბამისად, როგორც ეს შეხვედრა, ისე მისი ხელმძღვანელი მასწავლებელიც სახელმწიფოსაგან დისტანცირებული პირია. რელიგიური განათლების მიწოდება არც სახელმწიფო ამოცანაა და არც სახელმწიფოს მიზანი, სახელმწიფო მხოლოდ ნებას აძლევს კერძო ჯგუფს, საჯარო სივრცე გამოი-

²⁸ შდრ. კონსტიტუციური შეთანხმების 1-ლი მუხლის მე-3 ნაწილის საინტერესო ინტერპრეტაცია: *ჩიკვაძე*, კონსტიტუციური შეთანხმება, კომენტარები, 2003, გვ. 12-13.

²⁹ სამწუხაროდ, კოოპერაციული თანამშრომლობისა და სახელმწიფო სამართლისადმი დაქვემდებარების პრინციპი ბოლომდე გააზრებული არ არის საზოგადოებაში. არის შემთხვევები, როცა ტაძარი, რომელიც ამავე დროს ისტორიული მემკვიდრეობის ძეგლია, სახელმწიფოს შესაბამისი უწყებების ნებართვის გარეშე რესტავრირდება ან განიცდის სახეცვლილებას უნებართვო მშენებლობებით. ზოგჯერ ასეთი სამშენებლო სამუშაოების წარმართველების არგუმენტი ისაა, რომ ისინი ექვემდებარებიან ეპისკოპოსს და არა სახელმწიფოს. მაგალითისთვის, იხ. *ქევანიშვილი*, „ისტორიული ძეგლების რემონტი“, რადიო თავისუფლება, 2019 (<https://www.radiotavisupleba.ge/a/ისტორიული-ძეგლების-რემონტი-რა-გაინტერესებთ-მე-ვარ-ის-კაცი-ვინც-ეგ-გააკეთა/30166470.html> <24.08.2020>)

³⁰ *Unruh*, Religionsverfassungsrecht, 3. Aufl., 2015, 65.

ყენოს რელიგიური რიტუალისა და სწავლები-სათვის. ამგვარად, უზრუნველყოფილია, ერთი მხრივ, მოსწავლეთა რწმენისა და აღმსარებლობის თავისუფლება, მეორე მხრივ კი – სახელმწიფოს ნეიტრალურობა.

ეს შუალედური მიდგომა გამართლებულია, თუმცა იგი უალტერნატივო არაა. ფრანგულ სამართალში სახელმწიფოს ნეიტრალურობა უზრუნველყოფილია იმით, რომ ზოგადად, საჯარო სივრცეში და, მათ შორის საჯარო სკოლაშიც, რელიგიასთან დაკავშირებული ყოველგვარი აქტივობა მიუღებელია.³¹

ფრანგულისაგან რადიკალურად განსხვავებულ, მაგრამ დაბალანსებულ მონესრიგებას ვხვდებით გერმანულ კანონმდებლობაში. გერმანიის ძირითადი კანონის მე-7 მუხლის მე-3 ნაწილის 1-ლი წინადადების თანახმად, გერმანიის საჯარო სკოლებში რელიგიის გაკვეთილი სავალდებულო საგანია, თუმცა მოსწავლეს (14 წლამდე – მშობელს) უფლება აქვს, უპირობოდ უარი თქვას გაკვეთილში მონაწილეობაზე. ამ ჩანაწერით გერმანიის კანონმდებელი, ქართული მიდგომისაგან განსხვავებით, მოსწავლეთა ჯანსაღ რელიგიურ განათლებას სახელმწიფოს ამოცანად სახავს. ამავე დროს, გერმანიის კონსტიტუციური სასამართლოს განმარტებით, ამ ნორმის გაგებით „რელიგიის გაკვეთილში“ იგულისხმება არა ნეიტრალური და არაკონფესიური შინაარსის რელიგიის ისტორია, არამედ სწორედ რომ კონფესიური სარწმუნოებრივი საკითხების, როგორც ჭეშმარიტების, მიწოდება მოსწავლეთათვის.³² ნეიტრალურობის პრინციპის გამო, ამ ამოცანის შესრულებას სახელმწიფო დამოუკიდებლად ვერ შეძლებს. ამიტომ იმავე მუხლის იმავე ნაწილის მეორე წინადადების თანახმად, ამ ამოცანის შესრულება დელეგირებული აქვთ შესაბამის რელიგიურ გაერთიანებებს. რელიგიური გაერთიანებები სახელმწიფოსაგან დამოუკიდებლად განსაზღვრავენ გაკვეთილის შინაარსსა და მიზნებს, რაც თავის თავში ასევე მოიაზრებს პერსონალის შერჩევას, სასწავლო გეგმისა და სახე-

ლმძღვანელოების დამოუკიდებლად შედგენას.³³ აქვე გასათვალისწინებელია, რომ სახელმწიფოსა და რელიგიური გაერთიანებების ურთიერთდამოუკიდებლობის პრინციპიდან გამომდინარე, სახელმწიფო ვერ დაავალდებულებს რელიგიურ გაერთიანებას გაკვეთილის ჩატარებას. ამდენად, საბოლოო ჯამში, გერმანელი კანონმდებელი რელიგიურ გაერთიანებებს უფლებას აძლევს, ჩაატარონ რელიგიის კონფესიური გაკვეთილი საჯარო სკოლის საგაკვეთილო პროცესის ფარგლებში და არა მის მიღმა.

ბ. თვითიდენტიფიკაციის აკრძალვა

ინდოქტრინაციის აკრძალვის გარდა, სახელმწიფოს მოეთხოვება, არ მოახდინოს საკუთარი თავის იდენტიფიკაცია რომელიმე რელიგიასთან ან რელიგიურ გაერთიანებასთან. მხოლოდ და მხოლოდ კონსტიტუციის მე-8 მუხლში ნახსენები ურთიერთდამოუკიდებლობა ამას ჯერ კიდევ ვერ უზრუნველყოფს, რადგან თეორიულად შესაძლებელია, რელიგიური გაერთიანებებისაგან ინსტიტუციურად სრულიად დამოუკიდებელი სახელმწიფოც საკუთარ თავს რომელიმე რელიგიურ სწავლებასთან დაკავშირებულად განსაზღვრავდეს ანდა საკუთარ საქმიანობას (კანონმდებლობას, მართლმსაჯულებას, მმართველობას) პრინციპულად რელიგიური სწავლების მიხედვით წარმართავდეს. ამდენად, რელიგიურად ნეიტრალური საქმიანობა საჯარო მოხელის ვალდებულებაა სამსახურებრივი მოვალეობის შესრულებისას. სახელმწიფო ნეიტრალურობის ვალდებულებას დაარღვევს, მაგალითად, თუკი მოსამართლე გადაწყვეტილებას ქრისტიანულ მორალზე მითითებით დაასაბუთებს ანდა ადმინისტრაციული ორგანო აქტის გამოცემის საფუძველად რელიგიურ ნორმას გამოიყენებს.

თვითიდენტიფიკაციის აკრძალვის არსი და ფარგლები საკმაოდ ბუნდოვანი ხდება, როცა საქმე ეხება საჯარო მოხელის რწმენისა და აღმსარებლობის თავისუფლებას. მაგალითად, საკითხავია, აქვს თუ არა საჯარო მოხელეს უფლება, კაბინეტში განათავსოს რელიგიური

³¹ Loi du 9 décembre 1905 concernant la séparation des Eglises et de l'Etat.

³² BVerfGE 74, 244 (252).

³³ Unruh, Religionsverfassungsrecht, 3. Aufl., 2015, 266.

სიმბოლოები, კაბინეტი პირადი რელიგიური მოტივებით აკურთხებიან სასულიერო პირს რელიგიური წესით. ასეთ შემთხვევებში ერთმანეთს უპირისპირდება, ერთი მხრივ, პიროვნების აღმსარებლობის თავისუფლება, მეორე მხრივ კი – სახელმწიფოს რელიგიური ნეიტრალურობის პრინციპი და საჭირო ხდება საჯარო და კერძო ინტერესების შეპირისპირება ყოველი ცალკეული შემთხვევის თავისებურებათა გათვალისწინებით. ხშირ შემთხვევაში, ეს საჯარო ინტერესი სხვათა (ნეგატიური) რწმენისა და აღმსარებლობის უფლების დაცვის მიზანია. მოყვანილ მაგალითებში, თუკი საქმე შეეხება პირად კაბინეტს, რომელიც ფართო საზოგადოებისთვის ღია არაა, ნაკლებად მოსალოდნელია, რომ ამ კაბინეტში განთავსებული რელიგიური სიმბოლიკა აღქმულ იქნას სახელმწიფოს მიერ კონკრეტული რელიგიის მიმართ დამოკიდებულებად; ამიტომ, ასეთ შემთხვევაში, სწორი იქნებოდა პიროვნების აღმსარებლობის თავისუფლებისათვის უპირატესობის მინიჭება. შეიძლება საწინააღმდეგო შედეგამდე მივიდეთ, თუკი საჯარო დაწესებულების შენობაში განთავსებული კაბინეტი ან სხვა ნებისმიერი სივრცე განკუთვნილია მოქალაქეთა მისაღებად ანდა საჯარო შეხვედრების ჩასატარებლად. ასეთი სივრცის რელიგიური სიმბოლიკით დატვირთვა ვეღარ იქნება დაკავშირებული მხოლოდ ერთ კონკრეტულ პიროვნებასთან ანდა მის აღმსარებლობის უფლებასთან და უკვე სახელმწიფოს მიერ რელიგიის მიმართ დამოკიდებულებას გამოხატავს. ამან კი შეიძლება დაარღვიოს სხვათა რწმენისა და აღმსარებლობის ნეგატიური თავისუფლება.

ამ კონტექსტში გერმანულ პრაქტიკაში საინტერესოა რამდენიმე გადაწყვეტილება სასამართლო დარბაზში³⁴ ანდა საჯარო სკოლის საკლასო ოთახში³⁵ განთავსებულ ჯვართან დაკავშირებით. გერმანიის საკონსტიტუციო სასამართლო ორივე ამ შემთხვევას სახელმწიფოს მიერ ქრისტიანულ რელიგიასთან დაუშვებელ თვითიდენტიფიკაციად და, შესაბამისად, ნეიტრალურობის დარღვევად მიიჩნევს. ეს კი, გე-

რმანიის საკონსტიტუციო სასამართლოს მიდგომით, არამორწმუნე პირთა რწმენისა და აღმსარებლობის ნეგატიურ თავისუფლებაში არაპროპორციული ჩარევაა. გერმანიის საკონსტიტუციო სასამართლომ არ გაიზიარა საწინააღმდეგო პოზიცია, რომლის მიხედვითაც სასამართლო დარბაზში ჯვრის განთავსებას ამართლებს როგორც ცალკეულ პირთა აღმსარებლობის უფლების დაცვის, ისე ქრისტიანთა თავის ფიცის დადების გამარტივების მიზანი.³⁶ განსხვავებული მიდგომა ჰქონდა იტალიურ სასამართლოს საკლასო ოთახში განთავსებულ ჯვართან დაკავშირებით; მისი პოზიციით ჯვარს, ამ შემთხვევაში, ორმაგი ფუნქცია აქვს: ქრისტიანებისთვის იგი რელიგიას განასახიერებს, ხოლო სხვა რწმენისა და აღმსარებლობის მოსწავლეთათვის – დასავლურ ღირებულებებს³⁷ და, შესაბამისად, არ არღვევს ნეიტრალურობის პრინციპს. აღსანიშნავია, რომ ამ მოსაზრებას გერმანელ მოსამართლეთა³⁸ და მეცნიერთა³⁹ ნაწილიც იზიარებს. გარდა ამისა, ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლოც, იტალიური სასამართლოს მიერ მოხმობილი არგუმენტით, საკლასო ოთახში ჯვრის განთავსებას არ აღიარებს არამორწმუნე (ან არაქრისტიანი) მოსწავლეების ნეგატიური რწმენისა და აღმსარებლობის უფლების დარღვევად.⁴⁰ ევროპული სასამართლოს ასეთი დამოკიდებულება კიდევ ერთხელ უსვამს ხაზს იმას, რომ რელიგიასთან დაკავშირებულ სამართლებრივ საკითხებში გადამწყვეტი მნიშვნელობა ენიჭება ადგილობრივ კულტურულ, სოციალურ თუ რელიგიურ თავისებურებებს; ამიტომ ევროპული სასამართლო პრინციპულად არ ადგენს მკაცრ ვინრო სამართლებრივ ჩარჩოებს და ეროვნული კანონმდებლობების განსხვავებული მოწესრიგებებისათვის რელიგიუ-

³⁶ BVerfGE 35, 366 (375).

³⁷ იხ. EGMR (GK), 30814/06 v. 18.3.2011 (Lautsi).

³⁸ იხ. მაგალითად, სამი მოსამართლის – Seidl, Söllner და Haas – განსხვავებული მოსაზრება საქმეზე BVerfGE 93, 1 (32).

³⁹ მაგ. Heckel, *Gesammelte Schriften: Staat Kirche Recht Geschichte*, Bd. IV, 1997, 837 f.

⁴⁰ EGMR (GK), 30814/06 v. 18.3.2011 (Lautsi), §§ 67 ff.

³⁴ BVerfGE 35, 366.

³⁵ BVerfGE 93, 1.

რი ნეიტრალურობის სფეროშიც ფართო ასპარეზს ტოვებს.

სახელმწიფოს მიერ რელიგიასთან თვითიდენტიფიკაციის აკრძალვას უკავშირდება აგრეთვე საჯარო მოხელეთა ჩაცმულობის საკითხი. გერმანულენოვან ლიტერატურაში განსაკუთრებით ფართოდაა გაშლილი საჯარო სკოლის მასწავლებელთა⁴¹ ჩაცმულობა. ეს საკითხი საინტერესოა საქართველოშიც, რამდენადაც ზოგადი განათლების შესახებ საქართველოს კანონის მე-13 მუხლის მე-2 ნაწილი საჯარო სკოლებში რელიგიურ ინდოქტრინაციას კრძალავს. საკითხავია, დაირღვევა თუ არა სახელმწიფოს ნეიტრალურობის პრინციპი (თვითიდენტიფიკაციით ან ინდოქტრინაციით), თუკი საჯარო სკოლის მასწავლებელი ისლამური თავსაბურავით შეიმოსება. აქ ერთმანეთს უპირისპირდება მასწავლებლის აღმსარებლობის თავისუფლება, ნეიტრალურობის პრინციპი და მოსწავლეთა რწმენისა და აღმსარებლობის ნეგატიური უფლება. სწორია გერმანულ ლიტერატურაში გაბატონებული მოსაზრება, რომლის მიხედვითაც საკითხის გადაწყვეტისას ყურადღება უნდა მიექცეს როგორც მასწავლებლის მიზანს, ისე მისი ქმედების მნიშვნელობის აღქმას მოსწავლეთა მიერ. როგორც ისლამური თავსაბურავის, ისე ქრისტიანული ჯვრის ტარების შემთხვევაში, ჩვეულებრივ, მასწავლებლის ქმედებას პროზელიტიზმის ხასიათი არ აქვს; ეს ქმედება მიმართულია არა სხვათა წინაშე საკუთარი რელიგიის ქადაგებისაკენ, არამედ პირადი რელიგიური ვალდებულების შესრულებისაკენ.⁴² გარდა ამისა, თავსაბურავის ტარება, თუნდაც სამსახურებრივი მოვალეობის შესრულებისას, პირად სფეროს მიეკუთვნება და, ამდენად, მასწავლებელი ამ ნაწილში სახელმწიფოს კი არ განასახიერებს, არამედ პირიქით – სახელმწიფოს საპირისპირო მხარეა და მის მიმართ ინარჩუნებს მისგან დამცავ ძირითად უფლებებს.⁴³ ეს უკანასკნელი არგუმენტი მით უფრო

მყარია საქართველოს შემთხვევაში, რამდენადაც საქართველოში საჯარო სკოლის მასწავლებელი საჯარო მოხელე არაა და, შესაბამისად, სამსახურებრივი უფლებამოსილების განხორციელებისასაც ძირითად უფლებათა სუბიექტად რჩება. გერმანიის საკონსტიტუციო სასამართლოს პოზიციით, განსხვავებით საკლასო ოთახში განთავსებული ჯვრისგან, მასწავლებლის სამოსი ან ჯვარი სამკაულის სახით შეერაცხება არა სახელმწიფოს, არამედ პირადად მასწავლებელს, რადგან მისი ჩაცმულობა გამოხატავს არა სახელმწიფოს, არამედ მასწავლებლის პირად დამოკიდებულებას რელიგიის მიმართ.⁴⁴ საჯარო მოხელის მიერ პირადი რწმენის დემონსტრირება კი არანაირ პრობლემას არ წარმოადგენს რელიგიური მრავალფეროვნების მიმართ ღია ისეთი სახელმწიფოსათვის, როგორც გერმანიაა.⁴⁵

ნეიტრალურობა გერმანიისაგან პრინციპულად განსხვავებულადაა გაგებული საფრანგეთში. თუ გერმანიაში ნეიტრალურობის პრინციპი სახელმწიფო უწყებებისა და მოხელეებისკენაა მიმართული (სახელმწიფოს ნეიტრალურობა), საფრანგეთში იგი საზოგადოდ საჯარო სფეროდან რელიგიის განდევნას გულისხმობს (საჯარო ნეიტრალურობა). თუ გერმანიაში გამიჯვნისა და ნეიტრალურობის პრინციპები უპირველესად პიროვნების (როგორც პოზიტიურ, ისე ნეგატიურ) რელიგიურ თავისუფლებაში სახელმწიფოს მავნე ჩარევისაგან დაცვას ემსახურება, საფრანგეთის სახელმწიფო გამიჯვნისა და ნეიტრალურობის პრინციპებით უპირველეს მიზნად ისახავს მოქალაქეთა უფლებების დაცვას რელიგიის მავნე ზეგავლენისაგან. სახელმწიფოსა და ეკლესიის გამიჯვნის შესახებ 1905 წელს მიღებული კანონის⁴⁶ მიხედვით, საჯარო სკოლებისა და სახელმწიფო უნივერსიტეტების მასწავლებლისათვის აკრძალულია ნებისმიერი სახის რელიგიური სიმბოლოს ტარება

⁴¹ გერმანიაში საჯარო სკოლის მასწავლებლები საჯარო მოხელეებად ითვლებიან.

⁴² Koriath, in: Maunz/Dürig, GG, Art. 136 WRV Rn. 62; Classen, Religionsrecht, 2. Aufl., 2015, 253.

⁴³ BVerfGE 108, 282 (294 ff.); Jeand'Heur/Koriath, Staatskirchenrecht, 2000, Rn. 130; Walter,

Religionsverfassungsrecht, 2006, 523 ff.; Classen, Religionsrecht, 2. Aufl., 2015, 253.

⁴⁴ BVerfGE 108, 282 (306).

⁴⁵ Koriath, in: Maunz/Dürig, GG, Art. 136 WRV Rn. 62; Classen, Religionsrecht, 2. Aufl., 2015, 254.

⁴⁶ Loi du 9 décembre 1905 concernant la séparation des Eglises et de l'Etat.

გამოსაჩენად. 2004 წლიდან კი დიდი ზომის რელიგიური ნიშნების ან სამოსის ტარება (მაგ. იუდეური კიბა, ისლამური ჩადრი ან თავსაბურავი, ქრისტიანული სამღვდლო სამოსი) აკრძალვით სკოლასა თუ უნივერსიტეტში მოსწავლეებსაც და სტუდენტებსაც.⁴⁷ საფრანგეთში აგრეთვე აკრძალულია მთელი ქვეყნის ტერიტორიაზე საჯარო სივრცეში ნიქაბისა და ბურქის ტარებაც. ფრანგული კანონმდებლის ამ მიდგომას ასაბუთებენ თანასწორობის მიზანზე მითითებით; მიუთითებენ აგრეთვე სოციალურად დაჩაგრული წრეების (რაშიც, როგორც წესი, მუსლიმი ქალები იგულისხმებიან) ემანსიპაციის მიზანზედაც. თუმცა საკითხავია, რა სახის თანასწორობაზეა აქ საუბარი და უზრუნველყოფს თუ არა ასეთი აკრძალვა რეალურად მოქალაქეთა თანასწორობასა და ჩაგრულთა „ხსნას“. საფრანგეთის მაგალითი რეალობაში სანინააღმდეგოზე მეტყველებს. არაერთი კვლევის თანახმად, კანონმდებლის მიერ საფრანგეთში ამ აკრძალვების შემოღების შედეგად ე.წ. დაჩაგრული სოციალური წრეების წევრები უფრო მეტად ჩამოშორდნენ საზოგადოებრივ ცხოვრებას: ქალები, რომლებიც მანამდე თავისი ნებით საჯაროდ ატარებდნენ რელიგიურ სამოსს, აკრძალვის შემდეგ უფრო ნაკლებად გამოდიოდნენ საზოგადოებაში; არაერთი გამოკითხული თავს შეურაცხყოფილად ან არაკომფორტულად გრძნობდა რელიგიური სამოსის გარეშე; აღსანიშნავია, რომ 2004 წლის კანონის შემოღების შემდეგ გახშირდა შემთხვევები, როცა მოსწავლე საჯარო სკოლიდან იძულებით გადადიოდა კერძო სკოლაში, სადაც რელიგიური სამოსის ტარებას არ უკრძალავდნენ; კერძო სკოლებში არსებული მაღალი გადასახადის გამო კი, ზოგ შემთხვევებში, მოსწავლეები საერთოდ თავს იკავებდნენ სკოლაში სიარულისაგან.⁴⁸

⁴⁷ Loi n° 2004-228 du 15 mars 2004 encadrant, en application du principe de laïcité, le port de signes ou de tenues manifestant une appartenance religieuse dans les écoles, collèges et lycées publics (<https://www.legifrance.gouv.fr/eli/loi/2004/3/15/MENX0400001L/jo/texte>).

⁴⁸ ფრანგული კანონმდებლობის უარყოფით შედეგებთან დაკავშირებით უფრო ვრცლად იხ. ადამიანის უფლებების სწავლებისა და მონიტორინგის ცენტრის (EMC) მი-

ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლო დასაშვებად მიიჩნევს რელიგიური სამოსის საჯაროდ ტარების აკრძალვას მიუხედავად იმისა, რომ სრულად იაზრებს ამ აკრძალვის უარყოფით მხარეებს. სასამართლოს პოზიციით, მიუხედავად იმისა, რომ ასეთი აკრძალვა ზღუდავს რელიგიურ მრავალფეროვნებას, ხელს უწყობს რელიგიური სამოსის მატარებელთა საზოგადოებრივ იზოლირებას, ზღუდავს აღმსარებლობისა და პიროვნების რელიგიური იდენტობის თვითგამორკვევის თავისუფლებას, სახელმწიფოს მაინც შეუძლია (მაგრამ არაა ვალდებული) დაანესოს აკრძალვა, რომელსაც საზოგადოებრივი თანაცხოვრების გაადვილების ლეგიტიმური მიზანი ამართლებს.⁴⁹ ევროპული სასამართლოს ეს მიდგომა სრულიად გაუმართლებელია, რადგან გაუგებარია, როგორ შეიძლება გადანონოს ძალიან ბუნდოვანმა „თანაცხოვრების“ საჯარო ინტერესმა ადამიანის ძირითადი უფლებები. განსხვავებული და სწორი პოზიცია უკავია გაეროს ადამიანის უფლებათა დაცვის კომიტეტს, რომელიც რელიგიური სამოსის საჯარო სივრცეში ტარების აკრძალვას ადამიანის უფლებების დარღვევად მიიჩნევს.⁵⁰

გ. შეფასების აკრძალვა

სახელმწიფოს ნეიტრალურობა მოითხოვს აგრეთვე შეფასების აკრძალვასაც: სახელმწიფოს ეკრძალება, შეაფასოს რელიგიურ გაერთიანებათა ან ცალკეულ პირთა რწმენა, მოძღვრება ან აღმსარებლობა.⁵¹ აქ ნებისმიერი სახის შეფასება იგულისხმება, გარდა კანონთან შესაბამისობის შეფასებისა: სახელმწიფო ვერ განსაზღვრავს, არის თუ არა რელიგიური მოძღვრება ჭეშმარიტი ან არაჭეშმარიტი, სწორი ან არასწორი, სამართლიანი ან უსამართლო.

მოხილვა: მუსლიმი ქალების ტრადიციული თავსაბურავების შეზღუდვის პრაქტიკა და ადამიანის უფლებათა სტანდარტები, 2019; ხელმისაწვდომია ინტერნეტში: <https://emc.org.ge/ka/products/muslimi-kalebis-traditsiul-tavsaburavebis-shezhudvis-praktika-da-adamianis-uflebata-standartebi> (ნახვის თარიღი)

⁴⁹ A. v. France [GC], no. 43835/11, ECHR 2014.

⁵⁰ Sonia Yaker v. France, CCPR, 17.07.2018

⁵¹ *Classen*, Religionsrecht, 2. Aufl., 2015, 61; BVerfGE 108, 282 (300).

მაგალითად, ID-ბარათის რელიგიური მოტივაციით უარყოფელ რელიგიურ გაერთიანებას სახელმწიფო ამ ბარათის უპირატესობას ვერ დაუსაბუთებს იმაზე მითითებით, რომ ბარათი არ ეწინააღმდეგება მათსავე რელიგიურ პრინციპებს ან მათსავე წმინდა წიგნს. ამავე დროს, შეფასების აკრძალვა არ ნიშნავს იმას, რომ სახელმწიფოს არ აქვს უფლება, მოითხოვოს რელიგიური გაერთიანებისაგან მათი მრწამსით გათვალისწინებული მართლსაწინააღმდეგო ქმედებისაგან თავის შეკავება. მაგალითად, მცირეწლოვნის სიცოცხლის გადასარჩენად სისხლის გადასხმა მშობელთა რელიგიური მრწამსის საწინააღმდეგოდ მართლზომიერ ქმედებას წარმოადგენს, მაგრამ ეს იმას არ ნიშნავს, რომ მშობელთა რწმენას კანონი ცრურწმენად აფასებს.

გერმანიაში გამოთქმულია მოსაზრება, რომ შეფასების აკრძალვა გულისხმობს აგრეთვე სახელმწიფოს არაკომპეტენტურობას რელიგიის დეფინიციაში; კერძოდ, ამ მოსაზრების თანახმად, სახელმწიფოს არ აქვს უფლება, ესა თუ ის მოძღვრება თავისი კრიტერიუმებით განსაზღვროს რელიგიად, ესა თუ ის ქმედება კი – რელიგიურ ქმედებად. დეფინიციის კომპეტენცია თავად რელიგიურ ორგანიზაციას აქვს; სახელმწიფოც ამა თუ იმ ორგანიზაციის რელიგიურ გაერთიანებად აღიარებისას მხოლოდ და მხოლოდ ამ ორგანიზაციის თვითგანსაზღვრებას უნდა ეყრდნობოდეს.⁵² თუმცა გაბატონებული შეხედულება ამ მოსაზრებას უარყოფს, რადგან მისი აღიარება გამოიწვევდა სახელმწიფო უწყებათა სრულ არაკომპეტენტურობას რწმენისა და აღმსარებლობის თავისუფლების დაცვითი სფეროს ფარგლების განსაზღვრაში: უფლების მატარებლის მიერ იმის თქმაც კი, რომ მისი ქმედება რელიგიურად მოტივირებულია, სრულიად საკმარისი იქნებოდა რწმენის

თავისუფლებაში სახელმწიფოს ჩარევის დასადაგენად.⁵³ ამიტომ, ქმედების ან გაერთიანების რელიგიურობის დასადაგენად, მის თვითგანსაზღვრებასთან ერთად, ობიექტურ კრიტერიუმებსაც ენიჭება გარკვეული მნიშვნელობა, მაგრამ არა გადაამწყვეტი: გერმანულ სამართლებრივ ტრადიციაში ყველა თანხმდება იმაზე, რომ ეს კრიტერიუმები მინიმალურ მოთხოვნებს უნდა აწესებდეს, არ უნდა იყოს მხოლოდ ტრადიციულ რელიგიებზე მორგებული და არ უნდა კეტავდეს კარს ახლადწარმოქმნილი რელიგიური მიმდინარეობებისათვის.⁵⁴ ასეთ კრიტერიუმებად ლიტერატურაში დასახელებულია სამი მოთხოვნა⁵⁵: 1. რელიგიური მოძღვრება უნდა მოიცავდეს მოსაზრებებს სამყაროსა და ადამიანის წარმოშობის, მიზნის ან ცხოვრების არსის თაობაზე; 2. იგი უნდა იყოს სრულყოფილი, ე. ი. მოიცავდეს ცხოვრების მრავალ ასპექტს და არა მხოლოდ ერთს (თუმცა აქ მაღალი სტანდარტის დანერგვა გამოორიცილებულია⁵⁶); 3. მოძღვრება უნდა იყოს მეტაფიზიკური, ტრანსცენდენტური, ე. ი. რაიმე ხარისხით მაინც ჰქონდეს შეხება მიღმიერ სამყაროსთან.⁵⁷

რელიგიის დეფინიციას საქართველოში მნიშვნელობა შეიძლება მიენიჭოს რელიგიური გაერთიანების რეგისტრაციისას სამოქალაქო კოდექსის 1509¹ მუხლის გაგებით, რამდენადაც რეგისტრაციისათვის, სულ მცირე, საჭიროა, გაერთიანება იყოს რელიგიური. თუმცა, პრაქტიკაში, როგორც წესი, რეგისტრაციისას გაერთიანების თვითგანსაზღვრებას ექცევა ყურადღება, სახელმწიფო უწყების მიერ რელიგიის ცნების დეფინირების მაგალითი საქართველოში არ არსებობს. მათ შორის იმ შემთხვევებშიც, როცა სარეგისტრაციო განცხადების შემტანი ორგანიზაციის რელიგიური ხასიათი, სულ მცირე, სადავო შეიძლება გამხდარიყო, რეგისტრა-

⁵² Morlok, Selbstverständnis als Rechtskriterium, 1993, 78 ff; Isak, Das Selbstverständnis der Kirchen und Religionsgemeinschaften und seine Bedeutung für die Auslegung des staatlichen Rechts, 1994, 259 ff; Huster, Die ethische Neutralität des Staates, 2002, 382 ff; Borowski, Die Glaubens- und Gewissensfreiheit des Grundgesetzes, 2006, 251 ff და იქ მითითებული ლიტერატურა.

⁵³ Unruh, Religionsverfassungsrecht, 3. Aufl., 2015, 67.

⁵⁴ Unruh, Religionsverfassungsrecht, 3. Aufl., 2015, 66; Classen, Religionsrecht, 2. Aufl., 2015, Rn. 78.

⁵⁵ Unruh, Religionsverfassungsrecht, 3. Aufl., 2015, 68-69; შდრ. Borowski, Die Glaubens- und Gewissensfreiheit des Grundgesetzes, 2006, 392 ff და იქ მითითებული ლიტერატურა.

⁵⁶ Starck, in: Mangoldt/Klein/Starck (Hrg), Das Bonner Grundgesetz, 6. Aufl., 2004, Art. 4, Rn. 10.

⁵⁷ Unruh, Religionsverfassungsrecht, 3. Aufl., 2015, 69.

ციაზე უარი⁵⁸ ან თანხმობა⁵⁹ რელიგიის დეფინირების გარეშე ხდება. მეტიც, ქართული კანონმდებლობა საქართველოს სახელმწიფოს თავიდან აცილებს დეფინიციის კომპეტენციას და მას გადასცემს ევროსაბჭოს ქვეყნებს: სამოქალაქო კოდექსის 1509¹ მუხლის მე-4 ნაწილის თანახმად, სსიპ-ად შეიძლება დარეგისტრირდეს ის „რელიგიური მიმდინარეობა, რომელიც ევროპის საბჭოს წევრ ქვეყნებში კანონმდებლობით მიჩნეულია რელიგიად.“ ტერმინოლოგიურ და შინაარსობრივ განუსაზღვრელობასთან ერთად,⁶⁰ ამ ჩანაწერის მთავარი პრობლემა ისაა, რომ გაერთიანების სსიპ-ად რეგისტრაციის ერთ-ერთ პირობად იგი თითქოს⁶¹ განსაზღვრავს ამ გაერთიანების მოძღვრების „რელიგიად აღიარებას“, მაგრამ მეორე მხრივ, ამ აღიარებაში სახელმწიფო პასუხი-

სმგებლობას მთლიანად თავს არიდებს⁶² და ამ პასუხისმგებლობას სხვა ქვეყნებს გადააკისრებს, რაც სრულიად მიუღებელია.

დ. შეჯამება: ნეიტრალურობის ფორმულა

ნეიტრალურობის პრინციპის შემაჯამებელი ერთი ფორმულა არ არსებობს, მაგრამ მაინც შეიძლება ორი ძირითადი მიდგომა გამოიყოს: ფრანგული და გერმანული.

ფრანგული კანონმდებლობა სრულიად უარყოფს რელიგიის საჯარო ხასიათს, რელიგიას ერთგვარ საფრთხედაც კი აღიქვამს საჯარო წესრიგისათვის და მოქალაქეთა რწმენისა და აღმსარებლობის თავისუფლებას (სახელმწიფოს თუ მესამე პირების ჩარევისაგან) იცავს საჯარო სფეროში მათივე რწმენისა და აღმსარებლობის უგულებელყოფით. კლასიკური ფრანგული ლაიციზმის გაგებით, ნეიტრალურობის პრინციპი სხვა არაფერია, თუ არა სახელმწიფოსა და რელიგიის მკაცრი გამიჯვნა, რაც მოკლე ფორმულის სახით შემდეგნაირად შეიძლება ჩამოყალიბდეს: „საფრანგეთი არც ერთი რელიგიის სამშობლო არაა.“ მაგრამ ბოლო დროს საფრანგეთშიც შეიმჩნევა ლაიციზმის შერბილების მცდელობები.⁶³

ფრანგულისგან სრულიად განსხვავდება გერმანელი კანონმდებლის ზოგადად დაბალანსებული პოლიტიკა რელიგიასთან დაკავშირებით, რომელიც რელიგიის საჯარო ხასიათს არ უარყოფს. მეტიც, რწმენისა და აღმსარებლობის თავისუფლების დაცვის უმთავრეს წინაპირობას, გერმანული სამართლის გაგებით, მოქალაქეთა საჯაროდ გამომხატული აღმსარებლობის პატივისცემა წარმოადგენს. სწორედ ამიტომ სახელმწიფო თავის ამოცანად თვლის, იზრუნოს მოქალაქეთა ჯანსაღ რელიგიურ განათლებაზედაც. ამ გაგებით, ნეიტრალურობის მიზანია, გერმანიის სახით „ნებისმიერი აღმსარებლობის მოქალაქეს მზრუნველი სამშობლო შე-

⁵⁸ იხ. მაგალითად საჯარო რეესტრის ეროვნული სააგენტოს გადაწყვეტილება № B16067898/3 (20/04/2016 22:59:38) „მფრინავი სპაგეტის მონსტრის ავტოკეფალური ეკლესიის“ სსიპ-ად რეგისტრაციაზე უარის თქმის შესახებ.

⁵⁹ იხ. საჯარო რეესტრის ეროვნული სააგენტოს გადაწყვეტილება № B17032448/3 (16/03/2017 19:11:46) „საქართველოს ქრისტიანული, ევანგელური, პროტესტანტული ეკლესია „ბიბლიური თავისუფლების“ რეგისტრაციის თაობაზე. მხოლოდ უპრობლემო რეგისტრაციის შემდეგ გამოითქვა მოსაზრებები, რომ ეს ორგანიზაცია რელიგიური გაერთიანების სტატუსს იყენებს მხოლოდ ახალგაზრდების სავალდებულო სამხედრო სამსახურიდან დასასხნელად. კანონის ბოროტად გამოყენების თავიდან ასაცილებლად, რამდენიმე წარუმატებელი საკანონმდებლო ინიციატივა ითვალისწინებდა ზოგადად ყველა სასულიერო პირისთვის სავალდებულო სამხედრო სამსახურის გადავადების გაუქმებას (იხ. მაგ. <https://www.girchi.com/ge/media/news/1269-sakanonmdeblo-initsiativa-bibliuri-tavisuplebis-cinaaghmddeg-chavarda> <24.08.2020>). თუმცა სერიოზულად არასდროს დასმულა საკითხი, რომ შესაძლოა „ბიბლიური თავისუფლების“ რელიგიურ გაერთიანებად რეგისტრაცია თავად იყოს კანონსაწინააღმდეგო ამ ორგანიზაციის არარელიგიური ხასიათის გამო.

⁶⁰ ამის თაობაზე იხ. *Maisuradze, Rechtsstellung der Religionsgemeinschaften in Deutschland und Georgien*, კრებულში: თედო ნინიძე 65, 2016, 238-239.

⁶¹ ისიც გაუგებარია, სხვა ქვეყნებში „რელიგიად აღიარებაში“ იგულისხმება მოძღვრების რელიგიური ხასიათის აღიარება, როგორც რეგისტრაციის წინარე ეტაპი, თუ ამ რელიგიური მოძღვრების ირგვლივ ორგანიზებული გაერთიანების საჯაროსამართლებრივი სტატუსი სხვა ქვეყანაში? ამის თაობაზედაც იხ. *Maisuradze*, იქვე.

⁶² შდრ. ასევე *გაჩეჩილაძე/ალექსიძე*, სახელმწიფოს და ეკლესიის ურთიერთობების სამართლებრივი რეგულირება, 2013, გვ. 138.

⁶³ *Campanhausen/de Wall, Staatskirchenrecht*, 4. Aufl., 2006, 345.

სთავაზოს⁶⁴. სწორედ ეს შეიძლება ჩაითვალოს ნეიტრალურობის ფორმულადაც გერმანული გაგებით.

იმის გათვალისწინებით, რომ საქართველოს სახელმწიფოს რელიგიური პოლიტიკა და სამართალი ისტორიულად ყოველთვის სპონტანურად და რადიკალურად იცვლებოდა, დღევანდელი ქართული რელიგიის სამართალი მხოლოდ ახლა იძენს მკაფიო და მწყობრ სტრუქტურას. ამ პროცესში უფრო მიზანშეწონილი იქნება, თუკი ქართული სამართალი, ადგილობრივი თავისებურებების გათვალისწინებასთან ერთად, განვითარდება გერმანული მოდელის ძირითადი პრინციპების გაზიარებით. ეს მით უფრო გამართლებული იქნება, თუ გავითვალისწინებთ საქართველოს რელიგიურ, ეროვნულ და კულტურულ მრავალფეროვნებას: რადიკალიზმის თავიდან აცილება, შემწყნარებლობისა და ურთიერთპატივისცემის მიღწევა შესაძლებელია მხოლოდ მაშინ, როცა მრავალფეროვნება საჯაროდ თანაარსებობს და სახელმწიფო მას არ უგულვებელყოფს.

3. პარიტეტი

პარიტეტის პრინციპი სახელმწიფოსგან მოითხოვს რელიგიების, მათი მიმდევრებისა და რელიგიური გაერთიანებების მიმართ თანასწორ დამოკიდებულებას.⁶⁵ ეს პრინციპი საქართველოს კონსტიტუციის მე-11 მუხლის პირველი ნაწილით გათვალისწინებული თანასწორობის ზოგადი უფლებითაა გამყარებული, თუმცა, ამავე დროს, რელიგიური პარიტეტის დარღვევა შეიძლება კონსტიტუციის მე-16 მუხლით დაცულ სფეროში ჩარევადაც იქნას განხილული, განსაკუთრებით მაშინ, როცა რელიგიების ან რელიგიური გაერთიანებების მიმართ უთანასწორო დამოკიდებულების გამო ფიზიკურ პირთა აღმსარებლობის უფლება იზღუდება. შინაარსობრივად, პარიტეტის პრინციპი ნეიტრალურობის ლოგიკურ გაგრძელებას წარმოადგენს: თუკი სახელმწიფოს რელიგიურ საკითხებში ნეიტრალურობა მოეთხოვება და,

ამავე დროს, მან რელიგიის ფენომენიც სისტემურად არ უნდა უგულვებელყოფს, ამას მხოლოდ ყველა რელიგიური გაერთიანების მიმართ თანაბარი მოპყრობით შეიძლება.⁶⁶

თუმცა პარიტეტი არ ნიშნავს სქემატურ თანასწორობას. ცალსახად დაუშვებელია დიფერენციაცია განსხვავებული საწმენოებრივი შინაარსის გამო.⁶⁷ მაგრამ ნაწილობრივ დასაშვებია განსხვავებული მოპყრობა ისეთ ობიექტურ კრიტერიუმებზე დაყრდნობით, როგორცაა რელიგიური გაერთიანების სიდიდე ანდა სოციალური მნიშვნელობა.⁶⁸ გერმანიაში, მაგალითად, კათოლიკურ და ლუთერანულ ეკლესიებთან სახელმწიფოს შედარებით უფრო მჭიდრო ურთიერთობას ამ ორი კრიტერიუმით ამართლებენ, ხოლო იუდეური თემის გარკვეულ უპირატესობებს კი გერმანიის ფედერაციული რესპუბლიკისა და გერმანელი ხალხის განსაკუთრებული ისტორიული პასუხისმგებლობით ხსნიან.⁶⁹ თუმცა ამ ობიექტური კრიტერიუმების საფუძველზე მინიჭებული უპირატესობა მართლზომიერი მხოლოდ იმ შემთხვევაში იქნება, თუკი ეს უპირატესობა ობიექტური სხვაობის თანაზომიერი⁷⁰ და შესატყვისიცაა. მაგალითად, რელიგიური გაერთიანების სიდიდე ვერ გაამართლებს მხოლოდ მის გათავისუფლებას გადასახადებისაგან, როცა მცირე გაერთიანებებისათვის ეს უპირატესობა ხელმიუწვდომელი დარჩება.⁷¹ მაგრამ, ამის საპირისპიროდ, გამართლებული იქნება, თუკი საჯარო სკოლა რელიგიის გაკვეთილების კურსის ჩატარების ინიციატორ რელიგიურ გაერთიანებას უარს ეტყვის ამ გაკვეთილზე დასწრების სურვილის მქონე მოსწავლეთა სიმცირის ან არარსებობის გამო მაშინ, როცა სხვა რელიგიის გაკვეთილები ამ სკოლაში ტარდება.⁷² იგივე შეიძლება

⁶⁶ იქვე, 62.

⁶⁷ BVerfGE 19, 206 (216); *Jeand'Heur/Korloth*, Staatskirchenrecht, 2000, Rn. 169.

⁶⁸ BVerfGE 19, 1 (10).

⁶⁹ *Classen*, Religionsrecht, 2. Aufl., 2015, 63.

⁷⁰ BVerfGE 55, 72 (88); BVerfGE 129, 49 (68).

⁷¹ BVerfGE 19, 1 (11 f).

⁷² *Friesenhahn*, in: HdbStKR, Band 1, 1974, 545, 197 ff; *Unruh*, Religionsverfassungsrecht, 3. Aufl., 2015, 273 f.; შდრ. ასევე *Unruh*, Religionsverfassungsrecht, 3. Aufl., 2015, 293.

⁶⁴ BVerfGE 19, 206 (216).

⁶⁵ *Classen*, Religionsrecht, 2. Aufl., 2015, 62.

ითქვას ძეგლთა დაცვაზედაც: ის ფაქტი, რომ სახელმწიფო, თუ არ ჩავთვლით იშვიათ გამოწვევებს, ძირითადად ძეგლად აღიარებს მხოლოდ ქრისტიანულ ტაძრებს და საკუთარი ხარჯებით მხოლოდ მათ დაცვაზე ზრუნავს, არ შეიძლება ჩაითვალოს პარიტეტის დარღვევად სხვა რელიგიების მიმართ, რადგან ასეთი უპირატესობა ისტორიული და კულტურული თვალსაზრისითაა გამართლებული: როგორც წესი, სხვა რელიგიურ გაერთიანებათა ტაძრები ობიექტურად ვერ იქნება საქართველოს კულტურული მემკვიდრეობის ნაწილი.⁷³

საინტერესოა პარიტეტის პრინციპისა და რელიგიური გაერთიანების სამართლებრივი ფორმის ურთიერთმიმართება. როგორც საქართველოში, ისე გერმანიაში კანონმდებლობა რელიგიურ გაერთიანებებს სთავაზობს საჯარო ან კერძოსამართლებრივ ფორმას. გერმანიაში საჯარო სამართლის იურიდიული პირის სტატუსის მინიჭება ნებისმიერი რელიგიური გაერთიანებისათვის ხდება მისივე განცხადების საფუძველზე, თუკი იგი „თავისი მოწყობითა და წევრთა რაოდენობით“ საკუთარ არსებობასა და სახელმწიფოსთან ურთიერთობას ხანგრძლივი დროით უზრუნველყოფს (ვაიმარის კონსტიტუციის 137-ე მუხლის მე-5 ნაწილი).⁷⁴ ეს ობიექტური კრიტერიუმი მიმართულია მომავლისკენ: საქმე ისაა, რომ საჯაროსამართლებრივ სტატუსს გერმანიაში თან ახლავს რამდენიმე პრივილეგია, რომლებსაც სწორედ რეგისტრაციისას შემოწმებული გარემოებები – გაერთიანების ზოგადი მყარი სტრუქტურა და სახელმწიფოსთან ხანგრძლივად თანამშრომლობის უნარიანობა ამართლებს. ეს პრივილეგიებია, მაგალითად, მრევლისგან გადასახადების აკრეფა სახელმწიფოს დახმარებით (ვაიმარის კონსტიტუციის მუხ. 137, ნაწ. 3),⁷⁵ ე. წ. პა-

როქიალური უფლება,⁷⁶ რელიგიური ეპარქიების, თემების, ფონდებისა და სხვა ქვეყნებების საჯაროსამართლებრივი ფორმით დაფუძნების უფლება,⁷⁷ საჯაროსამართლებრივი შრომითი ურთიერთობების დამყარება, რომლებიც შრომის ზოგად კანონმდებლობას არ ექვემდებარება⁷⁸ და სხვ. ასეთი უპირატესობები გერმანიაში პარიტეტის დარღვევად ვერ ჩაითვლება,⁷⁹ რადგან, ერთი მხრივ, ასეთ ორდონიან პარიტეტს თავად გერმანიის ძირითადი კანონი აწესებს, მეორე მხრივ კი, საჯაროსამართლებრივი სტატუსი ღია და ხელმისაწვდომია ყველა რელიგიური გაერთიანებისთვის, რომლებიც მინიმალურ ობიექტურ კრიტერიუმებს აკმაყოფილებენ.

ამის საპირისპიროდ, გარკვეულწილად პრობლემურია რელიგიური გაერთიანებებისათვის საჯაროსამართლებრივი სტატუსის მინიჭება საქართველოში. საჯაროსამართლებრივ რელიგიურ გაერთიანებებზე არ ვრცელდება საქართველოს კანონი საჯარო სამართლის იურიდიული პირების შესახებ (სამოქალაქო კოდექსის მუხ. 1509¹, ნაწ. 5), ამ სტატუსს არც სხვა რაიმე განსხვავებული უფლებრივი მდგომარეობა მოაქვს კერძოსამართლებრივ რელიგიურ გაერთიანებებთან შედარებით. ამდენად, საჯაროსამართლებრივი ფორმა საქართველოში სრულიად უმიზნო და უშინაარსოა.⁸⁰ საქართვე-

⁷³ ასევეა გერმანიაშიც. შდრ. *Classen*, *Religionsrecht*, 2. Aufl., 2015, 64; *Heckel*, *HStKiR I*, 589 (613); *Muckel*, in: *Berliner Kommentar*, Art. 140, Rn. 39; *Droege*, *Staatsleistungen an Religionsgemeinschaften im säkularen Kultur- und Sozialstaat*, 2004, 394.

⁷⁴ *Maisuradze*, *Rechtsstellung der Religionsgemeinschaften in Deutschland und Georgien*, კრებულში: თედო ნინიძე 65, 2016, 240.

⁷⁵ *Ehlers*, in: *Sachs* (Hrsg.), *GG Kommentar*, 2014, Art. 140, 2583 ff.

⁷⁶ პაროქიალური უფლების არსი ისაა, რომ საჯაროსამართლებრივი ფორმის მქონე რელიგიური გაერთიანების წევრის საცხოვრებლის შეცვლის შემთხვევაში, მას არ უწევს შესაბამის უწყებებში „გადაწერა“ ერთი რელიგიური გაერთიანებიდან მეორეში, იხ. *Campanhausen/Wall*, *Staatskirchenrecht*, 4. Aufl., 2006, 266 f; *Classen*, *Religionsrecht*, 2. Aufl., 2015, 162.

⁷⁷ *Campanhausen/Wall*, *Staatskirchenrecht*, 4. Aufl., 2006, 257 ff; *Classen*, *Religionsrecht*, 2. Aufl., 2015, 161; *Unruh*, *Religionsverfassungsrecht*, 3. Aufl., 2015, 190; *Ehlers*, in: *Sachs* (Hrsg.), *GG Kommentar*, 2014, Art. 140, 2582.

⁷⁸ *Unruh*, *Religionsverfassungsrecht*, 3. Aufl., 2015, 189; *Campanhausen/Wall*, *Staatskirchenrecht*, 4. Aufl., 2006, 252 ff.

⁷⁹ *Classen*, *Religionsrecht*, 2. Aufl., 2015, 63.

⁸⁰ *Maisuradze*, *Rechtsstellung der Religionsgemeinschaften in Deutschland und Georgien*, კრებულში: თედო ნინიძე 65, 2016, 242; *გაჩეჩილაძე/ალექსიძე*, სახელმწიფოს და ეკლესიის ურთიერთობების სამართლებრივი რეგულირება, 2013, გვ. 137-138. თუმცა გერმანულ ლიტერატურაში გამოთქმული მოსაზრების თანახმად, საჯაროსამა-

ლოს რელიგიის საკითხთა სახელმწიფო სააგენტო ამაში ვერ ხედავს პრობლემას, მისი პოზიციით, რელიგიური გაერთიანების სამართლებრივი სტატუსები შეიძლება იყოს „ერთმანეთისაგან განსხვავებული“, მაგრამ „კანონის წინაშე თანასწორი“.⁸¹ თავი რომ დავანებოთ იმ აბსურდულ იდეას, რომ კანონით დიფერენცირებული სტატუსები კანონის წინაშევე შეიძლება იყოს თანასწორი,⁸² გაუგებარია, რეგისტრაციისას რატომ მოეთხოვებათ „კანონის წინაშე თანასწორთ“ სრულიად განსხვავებული კრიტერიუმების დაკმაყოფილება: მაშინ, როცა კერძო სამართლის იურიდიულ პირად რეგისტრაციისთვის რაიმე განსაკუთრებული მოთხოვნები არაა დანესებული, საჯარო სამართლებრივ ფორმას რელიგიური გაერთიანება მხოლოდ მაშინ შეიძენს, თუკი იგი „საქართველოსთან ისტორიული კავშირის მქონეა“ ან „ევროპის საბჭოს ნევრ ქვეყნებში კანონმდებლობით მიჩნეულია რელიგიად“ (სამოქალაქო კოდექსის მუხ. 1509¹, ნან. 4). ვიდრე ამ ორი სამართლებრივი ფორმის თანმდევი უფლებრივი მდგომარეობა იდენტურია, პარიტეტის დარღვევად შეიძლება სწორედ რეგისტრაციისას განსხვავებული მოთხოვნების წაყენება იქნას მიჩნეული. უფლების მინიჭების წინაპირობა მინიჭებულ უფლებას უნდა ამართლებდეს და პირიქით.

იმ შემთხვევაშიც კი, თუ თავად უშინაარსო სტატუსს, ე.ი. უბრალოდ დასახელებას ჩავთვლიდით უპირატესობად, გაუგებარი რჩება,

რთლებრივი სტატუსის უპირატესობაა ისიც, რომ იგი უკეთ შეესაბამება ზოგიერთი რელიგიური გაერთიანების თვითგანსაზღვრებას: ისინი დაფუძნებულნი არიან არა წევრთა მიერ, არამედ ღვთის მიერ (იხ. *Classen, Religionsrecht, 2. Aufl., 2015, 147 f.*). მაგრამ ამ უპირატესობას აზრი აქვს მხოლოდ სხვა თანმდევ უფლებებთან ერთად. მით უმეტეს, რომ საჯარო სამართლებრივი რელიგიური გაერთიანების რეგისტრაციაც ისევე ხდება, როგორც კერძო სამართლებრივისა. მხოლოდ და მხოლოდ სახელწოდება სტატუსს ვერ გახდის შინაარსიანსა და აზრიანს.

⁸¹ საქართველოს სახელმწიფოს რელიგიური პოლიტიკის განვითარების სტრატეგია, „სტრატეგიის პრინციპები“, ა), 5.

⁸² კანონის წინაშე თანასწორნი მხოლოდ ერთი და იმავე სამართლებრივი სტატუსის მატარებელნი შეიძლება იყვნენ. „სტატუსთა“ და, მით უმეტეს, „განსხვავებულ“ სტატუსთა თანასწორობა გაუგებარია.

რატომ უზღუდავს კანონი საჯარო სამართლებრივ ფორმაზე ხელმისაწვდომობას იმ რელიგიურ გაერთიანებებს, რომლებიც არც ევროპის საბჭოს ქვეყნებში არიან „კანონმდებლობით მიჩნეული რელიგიად“ და არც საქართველოსთან აქვთ „ისტორიული კავშირი“. თავი რომ დავანებოთ „ისტორიული კავშირის ქონის“ ძალიან ბუნდოვან და განუსაზღვრელ⁸³ დათქმას, ახლადწარმოქმნილი რელიგიური გაერთიანებებისთვის სსიპ-ის სტატუსის მიღების გამორიცხვა პარიტეტის გაუმართლებელი დარღვევაა. მართალია, ეს ობიექტური კრიტერიუმია, მაგრამ სრულიად შეუსაბამო და არამიზნობრივი არსებულ შეზღუდვასთან. მით უმეტეს, გაუგებარია, რა კავშირი აქვს სხვა ქვეყანაში „რელიგიად მიჩნევას“ საქართველოში საჯარო სამართლებრივ სტატუსთან.

გარდა კერძო და საჯარო სამართლებრივი რელიგიური გაერთიანებებისა, საქართველოში პარიტეტის მესამე დონეცაა კანონმდებლობით დადგენილი. კერძოდ, სრულიად სხვაა საქართველოს მართლმადიდებელი ეკლესიის სამართლებრივი მდგომარეობა, რაც მომდევნო ქვეთავშია განხილული.

4. საქართველოს მართლმადიდებელი ეკლესიის უპირატესობა

საქართველოს მართლმადიდებელი ეკლესიის კანონმდებლობით დადგენილი განსაკუთრებული მდგომარეობა უყურადღებოდ რჩება, როცა მის საჯარო სამართლებრივ სტატუსს აიგივებენ რელიგიური გაერთიანებებისათვის მინიჭებულ სსიპ-ის სამართლებრივ ფორმასთან სამოქალაქო კოდექსის 1509¹ მუხლის გაგებით. მაგალითად, საქართველოს რელიგიის საკითხთა სახელმწიფო სააგენტო რელიგიური გაერთიანებების სამართლებრივი სტატუსის განხილვისას, მართალია, ასახელებს სამსაფეხურიან პარიტეტს, მაგრამ ამაში გულისხმობს მხოლოდ სკ-ის 1509¹ მუხლით განსაზღვრულ სამ სამართლებრივ ფორმას: სსიპ-ს, ა(ა)იპ-სა

⁸³ *Maisuradze, Rechtsstellung der Religionsgemeinschaften in Deutschland und Georgien, კრებულში: თედო ნინიძე 65, 2016, 239 f.*

და არარეგისტრირებულ კავშირს.⁸⁴ ამით იგი უგულვებელყოფს იმას, რომ მართლმადიდებელი ეკლესიის საჯაროსამართლებრივი სტატუსის საფუძველს წარმოადგენს არა სამოქალაქო კოდექსის ხსენებული ნორმა, არამედ გაცილებით მაღალი რანგის კონსტიტუცია და კონსტიტუციური შეთანხმება საქართველოს სახელმწიფოსა და საქართველოს სამოციქულო ავტოკეფალურ მართლმადიდებელ ეკლესიას შორის. შესაბამისად, განხილვის მიღმა რჩება ისიც, რომ ერთი და იმავე დასახელების მიუხედავად, მართლმადიდებელი ეკლესიის სსიპ-ის სტატუსი შინაარსობრივად აბსოლუტურად განსხვავდება სსიპ-ისაგან სკ-ის 1509¹ მუხლის გაგებით.

ა. კონსტიტუციით პირდაპირ გათვალისწინებული უპირატესობები

საქართველოს კონსტიტუციის მე-8 მუხლი ადგენს მართლმადიდებელი ეკლესიის ორ ძირითად უპირატესობას სხვა რელიგიურ გაერთიანებებთან შედარებით: 1. სახელმწიფო აღიარებს მის განსაკუთრებულ როლს საქართველოს ისტორიაში და 2. მასთან ურთიერთობას განსაზღვრავს კონსტიტუციური შეთანხმებით. განსაკუთრებული ისტორიული როლის აღიარება არ შეიძლება მხოლოდ ნომინალურ დათქმად მივიჩნიოთ, მას აქვს ნორმატიული შინაარსიც (ამის შესახებ იხ. ქვემოთ ქვეთავი 5). კონსტიტუციური შეთანხმებით ურთიერთობის მონესრიგება კი ორ ასპექტში წარმოადგენს კონსტიტუციურ პრივილეგიას: უპირველესად, სხვა რელიგიურ გაერთიანებებთან სახელმწიფოს ურთიერთობებს უფრო დაბალი რანგის საკანონმდებლო ან კანონქვემდებარე აქტები არეგულირებენ, რის გამოც მართლმადიდებელი ეკლესიისა და სხვა გაერთიანებათა ერთი და იმავე შინაარსის მქონე უფლებები (მაგ., სამხედრო სამსახურისგან გათავისუფლება, საეკლესიო საკუთრების დაცვა, საგადასახადო შეღავათები) სხვადასხვა ხარისხით

თავა დაცული: დაბალი რანგის საკანონმდებლო აქტის ცვლილება გაცილებით მარტივი პროცედურით ხდება, ვიდრე კონსტიტუციური შეთანხმებისა. უპირატესობის მეორე ასპექტი კი ისაა, რომ კონსტიტუციური შეთანხმება არის შეთანხმება, ე. ი. ურთიერთობის საკანონმდებლო მონესრიგებაში თავად მართლმადიდებელი ეკლესიის აქტიური მონაწილეობა კანონითაა უზრუნველყოფილი, რაც, სხვა რელიგიურ გაერთიანებათა შემთხვევაში, მხოლოდ სახელმწიფოს კეთილ ნებაზეა დამოკიდებული. ეკლესიის ასეთი პრივილეგირება *per se* არც კონსტიტუციას ეწინააღმდეგება (კონსტიტუციის სანინააღმდეგო ვერ იქნება თავად კონსტიტუცია) და არც საერთაშორისო სამართლებრივ მოთხოვნებს, რადგან იგი უშუალო ზეგავლენას არ ახდენს ადამიანის ძირითად უფლებებზე⁸⁵ (ამის თაობაზე იხ. ზემოთ I).

ბ. კონსტიტუციური შეთანხმებით გათვალისწინებული უპირატესობები

ამის საპირისპიროდ, პოტენციურად არაკონსტიტუციური შეიძლება იყოს თავად კონსტიტუციური შეთანხმების შინაარსი. კონსტიტუციის მე-8 მუხლის ბოლო წინადადება ნორმატიულად მოითხოვს მის შესაბამისობას საერთაშორისო სამართლის საყოველთაოდ აღიარებულ პრინციპებთან და ნორმებთან ადამიანის უფლებათა და თავისუფლებათა სფეროში. ამავსე იმეორებს ნორმატიული აქტების შესახებ კანონის მე-7 მუხლის მე-4 ნაწილი, რომელიც, თავის მხრივ, შეთანხმების კონსტიტუციასთან შესაბამისობასაც ითხოვს. პრინციპში, სწორია საკონსტიტუციო სასამართლოს შეფასება, რომ „კონსტიტუციური შეთანხმებით გათვალისწინებული ურთიერთობების სუბიექტებს წარმოადგენენ ... სახელმწიფო და ... მხოლოდ საქართველოს სამოციქულო ავტოკეფალური მართლმადიდებელი ეკლესია და არა სხვა რომელიმე რელიგიური ორგანიზაცია“, ამიტომ შეთანხმების „გაფორმება არ გამოორი-

⁸⁴ საქართველოს სახელმწიფოს რელიგიური პოლიტიკის განვითარების სტრატეგია, „რელიგიური გაერთიანებების რეგისტრაციის წესი და სამართლებრივი სტატუსი“, ა).

⁸⁵ EKMR, DR 5, 157; *Grabenwarter/Pabel*, EMRK, § 22, Rn. 96; *Charrier*, Code de la CEDH, 2005, Art. 9, Rn. 0536; *Classen*, Religionsrecht, 2. Aufl., 2015, 55.

ცხავს საქართველოში სხვადასხვა რელიგიური ორგანიზაციების არსებობას, ასევე არავითარ შემთხვევაში არ ნიშნავს მათი საქმიანობის შეზღუდვას და მით უმეტეს აკრძალვას.⁸⁶ მაგრამ სხვა რელიგიების შეზღუდვის არარსებობა მიჩნეულ უნდა იქნას არა დადგენილ უდავო ფაქტად, არამედ კონსტიტუციური შეთანხმების მიმართ ნაყენებულ ნორმატიულ მოთხოვნად. ამიტომ, კონსტიტუციური შეთანხმებით დადგენილი თითოეული უპირატესობა ეკლესიისა საჭიროებს იმის გადამონმებას, ნეგატიურად რომ არ აისახება ეს უპირატესობა სხვა ინდივიდთა ძირითად უფლებებზე.⁸⁷ სხვა შემთხვევაში, მართლმადიდებელი ეკლესიის პრივილეგირება სამართლებრივ პრობლემას არ წარმოადგენს.⁸⁸

აა. ეკლესიის საჯაროსამართლებრივი უფლებამოსილება

კონსტიტუციური შეთანხმების მე-3 მუხლის 1-ლი ნაწილით, მართლმადიდებელი ეკლესია წარმოადგენს ისტორიულად ჩამოყალიბებულ საჯარო სამართლის სუბიექტს – სახელმწიფოს მიერ აღიარებულ სრულუფლებიან სსიპ-ს. ურთიერთდამოუკიდებლობის პრინციპიდან გამომდინარე, „სრულფასოვანი სსიპ“ არ შეიძლება გაგებულ იქნას ისე, თითქოს ეკლესია სახე-

ლმწიფო სტრუქტურის ნაწილია. სრულფასოვნებაში უნდა ვიგულისხმოთ ის, რომ მართლმადიდებელი ეკლესია არა მხოლოდ ნომინალურადაა საჯაროსამართლებრივი ინსტიტუტი, არამედ პრაქტიკულადაც, რაც მისი ქმედებების საჯაროსამართლებრივ ხასიათში გამოიხატება. ამით იგი უპირისპირდება სსიპ-ად რეგისტრირებულ სხვა რელიგიურ გაერთიანებებს, რომლებზედაც, სკ-ის 1509¹ მუხლის მე-5 ნაწილის თანახმად, არ ვრცელდება საჯარო სამართლის შესახებ კანონი.

ეკლესიის ასეთ საჯაროსამართლებრივ უფლებამოსილებას ითვალისწინებს კონსტიტუციური შეთანხმების მე-3 მუხლი, რომლის თანახმად, „სახელმწიფო აღიარებს ეკლესიის მიერ შესრულებულ ჯვრისწერას კანონმდებლობით დადგენილი წესით. სამართლებრივ ურთიერთობებში გამოიყენება ქორწინების სახელმწიფო რეგისტრაციის მონაცემები.“ ეს თითქოსდა ურთიერთსაწინააღმდეგო დათქმები – ერთი მხრივ ჯვრისწერის აღიარება და მეორე მხრივ მისი გამოუყენებლობა – გაუგებრობას იწვევს.⁸⁹ სწორ ინტერპრეტაციაში „კანონმდებლობით დადგენილი წესი“ უნდა დაგვხმარებოდეს, მაგრამ ასეთი წესი დღემდე არ არსებობს. ჯვრისწერის აღიარება სახელმწიფოს მიერ ნაკისრ შეუსრულებელ ვალდებულებად რჩება ეკლესიის წინაშე. ნებისმიერ შემთხვევაში, შეთანხმების მე-3 მუხლში საუბარია ეკლესიის მიერ განხორციელებულ საჯაროსამართლებრივ ქმედებაზე (ჯვრისწერა ან ჯვრისწერის მონმობის გაცემა), რომელსაც რამენაირად სავალდებულო ძალა უნდა ჰქონდეს საერო სამართალშიც. ამ დათქმის შესაბამისად, სამომავლოდ შესაძლებელია შემდეგი მონესრიგება: საეკლესიო ჯვრისწერის მონმობის შემთხვევაში, მარეგისტრირებელმა ორგანომ ყოველგვარი დამატებითი შემონმების გარეშე დადებულად უნდა ჩათვალოს ქორწინების ხელშეკრულება სამოქალაქო კოდექსის 1106-ე და შემდგომი მუხლების გაგებით; ასეთ შემთხვევაში,

⁸⁶ მოქალაქე ზურაბ აროშვილი საქართველოს პარლამენტის წინააღმდეგ, განჩინება № 2/18/206, 22.11.2002.

⁸⁷ შდრ. მიქელაძე/ბეგაძე/გვრიტიშვილი/ჩუთლაშვილი/სუხიშვილი/სართანია, რელიგიის თავისუფლება, სახელმწიფოს დისკრიმინაციული და არასეკულარული პოლიტიკის კრიტიკა, 2016, გვ. 21-23; აქ გაკეთებული დასკვნა, რომ კონსტიტუციური შეთანხმების შინაარსი უნდა დაექვემდებაროს კონსტიტუციურობის შემოწმებას, სწორია. თუმცა არაზუსტია აქ წარმოდგენილი მსჯელობა, რომ სასამართლო განხილული გადანყვეტილებით ზღუდავს კონსტიტუციური შეთანხმების კონსტიტუციურობის შემოწმებას. საკონსტიტუციო სასამართლო ამ კონკრეტულ სარჩელს განსახილველად არ იღებს არა კონსტიტუციური შეთანხმების a priori კონსტიტუციურობის გამო, არამედ იმის გამო, რომ გასაჩივრებულ მუხლში სხვა რელიგიათა წარმომადგენლების შეზღუდვას ვერ ხედავს. თუმცა სასამართლოს დასაბუთება ნამდვილად ძალიან სუსტია.

⁸⁸ თუმცა შეიძლება დავა პრივილეგიების სოციალურ ან პოლიტიკურ მიზანშეწონილობაზე.

⁸⁹ იხ. ჩიკვაიძე, კონსტიტუციური შეთანხმება საქართველოს სახელმწიფოსა და საქართველოს სამოციქულო ავტოკეფალურ მართლმადიდებელ ეკლესიას შორის, კომენტარები, 2003, გვ. 18-19.

რეგისტრაციისას საჭირო იქნებოდა მხოლოდ რეგისტრაციის ნების გამოვლენის და არა მეუღლეთა ქორწინების ნების გამოვლენის შემოწმება.⁹⁰ ამ უკანასკნელის შემოწმება ჯვრისწერის დროს მოხდება. თუმცა, ასეთი ინტერპრეტაციის შემთხვევაში, ეკლესიის ეს პრივილეგია მის პასუხისმგებლობასაც დაანესებს. მან საეკლესიო ჯვრისწერა ქორწინებისათვის საერო კანონმდებლობით დადგენილ სტანდარტებს უნდა დაუქვემდებაროს. ჯვრისწერის მოწმობა, ამ გაგებით, ადმინისტრაციული წესით გასაჩივრებას დაქვემდებარებული ადმინისტრაციული-სამართლებრივი აქტია, ხოლო მისი გამცემი მართლმადიდებელი ეკლესია კი – ამ აქტის ნამდვილობაზე პასუხისმგებელი ადმინისტრაციული ორგანო. ეს კი, საბოლოო ჯამში, ურთიერთდამოუკიდებლობის პრინციპიდან გადახვევაა და კონსტიტუციის მე-8 მუხლს ეწინააღმდეგება. ამასთანავე, სავარაუდოდ, ასეთი პასუხისმგებლობის აღება არც მართლმადიდებელი ეკლესიის ნება არ ყოფილა კონსტიტუციური შეთანხმების დადებისას. ამიტომ, სახელმწიფოს მიერ შეთანხმების მე-3 მუხლით ნაკისრი ვალდებულების საკანონმდებლო მოწესრიგება უპერსპექტივო ჩანს.

მართლმადიდებელი ეკლესიის მიერ გაცემული კიდევ ერთი დოკუმენტი, რომელსაც სახელმწიფო საჯაროსამართლებრივი ძალის მქონედ აღიარებს, არის განათლების დამადასტურებელი დოკუმენტი (კონსტიტუციური შეთანხმების მუხ. 5, ნაწ. 2). 2012 წელს განხორციელებული საკანონმდებლო ცვლილებების შემდეგ,⁹¹ მართლმადიდებლური საღვთისმეტყველო უმაღლესი საგანმანათლებლო დაწესებულების ავტორიზაციას, საქმიანობას და განათლების დამადასტურებელი დოკუმენტის აღიარებას აწესრიგებს საქართველოს კანონი უმაღლესი განათლების შესახებ. რამდენადაც აქაც საქმე ეხება ეკლესიის მიერ საჯაროსამართლე-

ბრივი უფლებამოსილების განხორციელებას, ეს მოწესრიგებაც მომავალში ცალკე სათანადო კვლევას საჭიროებს ურთიერთდამოუკიდებლობის პრინციპის გათვალისწინებით.

ბბ. ექსკლუზიური უფლება ტერმინოლოგიაზე, სიმბოლიკასა და პროდუქციაზე

კონსტიტუციური შეთანხმების მე-6 მუხლის მე-6 ნაწილი ადგენს მართლმადიდებელი ეკლესიის ექსკლუზიურ უფლებამოსილებას „ეკლესიის ოფიციალურ ტერმინოლოგიასა და სიმბოლიკაზე“, აგრეთვე საღვთისმსახურო პროდუქციის დამზადებაზე, შემოტანასა და მიწოდებაზე. ასეთი საქმიანობის განხორციელებისათვის ან „ოფიციალური ტერმინოლოგიის“ გამოყენებისათვის სხვა იურიდიულ თუ ფიზიკურ პირებს სჭირდებათ ნებართვა, რომელსაც სახელმწიფო გასცემს მართლმადიდებელ ეკლესიასთან შეთანხმებით. საღვთისმსახურო პროდუქციათა ჩამონათვალში კონსტიტუციური შეთანხმების ტერმინთა განმარტების 25-ე მუხლი, სხვებთან ერთად, ასახელებს, მაგალითად, საეკლესიო ნაგებობების პროექტირებას, არქეოლოგიას, საეკლესიო მხატვრობას, ხატს, ჯვარს, სანთელს, მომლოცველობას, თეოლოგიურ ლიტერატურას. გამოთქმული მოსაზრების მიხედვით, ამ ჩანაწერის მიზანია იმის თავიდან აცილება, რომ „სექტანტებმა ... მწვალებლური ლიტერატურა (და სხვა პროდუქცია) მოახვიონ მორწმუნეებს მართლმადიდებლობის სახელით.“⁹² მართლაც, ეს საფრთხე ეკლესიისათვის ნამდვილად შეიძლება არსებობდეს, მაგრამ სხვა დენომინაციებთან მისიონერული კონკურენცია მხოლოდ ეკლესიის პირადი ინტერესი შეიძლება იყოს და სახელმწიფო ამ ინტერესს ნეიტრალურობისა და პარიტეტის პრინციპების გამო ვერ დაიცავს. სახელმწიფო სამართალი არ იცნობს „სექტის“ ან „სექტანტის“ ცნებას და ამიტომაც უნდა იცავდეს ნებისმიერი კონფესიის, მათ შორის მართლმადიდებელი ეკლესიისათვის მიუღებელი „სქიზმა-

⁹⁰ შდრ. მსგავსი მოსაზრება ჩიკვაიძე, ჯვრისწერის იურიდიული აღიარების პრობლემები (<http://www.orthodoxy.ge/samartali/jvristsera.htm> <13.08.2020>).

⁹¹ საქართველოს კანონი „უმაღლესი განათლების შესახებ“ საქართველოს კანონში ცვლილების შეტანის თაობაზე, საქართველოს საკანონმდებლო მაცნე, ვებგვერდი, 29/12/2012.

⁹² ჩიკვაიძე, კონსტიტუციური შეთანხმება საქართველოს სახელმწიფოსა და საქართველოს სამოციქულო ავტოკეფალურ მართლმადიდებელ ეკლესიას შორის, კომენტარები, 2003, მუხ. 6, ნაწ. 6.

ტებისა“ თუ „ერესების“ რწმენისა და აღმსარებლობის თავისუფლებას.

საკონსტიტუციო სასამართლოს განმარტებით, აქ საუბარია მხოლოდ „მართლმადიდებელი ეკლესიის და არა ნებისმიერი სხვა რელიგიური მიმდინარეობის ოფიციალური ტერმინოლოგიის და სიმბოლიკის გამოყენებაზე, ასევე საღვთისმსახურო პროდუქციის დამზადებაზე, შემოტანასა და მიწოდებაზე“. ამიტომ სასამართლოც ვერ ხედავს ამ ჩანაწერით სხვა დენომინაციათა შეზღუდვას.⁹³ მაგრამ კონსტიტუციურ შეთანხმებაში ჩამოთვლილი „პროდუქცია“, როგორც წესი, ობიექტურადაც არაა მხოლოდ მართლმადიდებელ ეკლესიასთან დაკავშირებული: ეკლესიის აშენება ანდა არქიტექტურული პროექტირება, მომლოცველობა, ხატწერა, ჯვარი, სანთელი – ეს ყველაფერი სხვა ქრისტიანული (მათ შორის ტრადიციული) კონფესიათათვისაც ჩვეული ყოველდღიურობაა. ყოველი ასეთი ქმედების, მომსახურების თუ პროდუქტის წარმოებისათვის მართლმადიდებელი ეკლესიისაგან ნებართვის აღება პარიტეტის დარღვევას წარმოადგენს, ძალიან სცილდება მხოლოდ მართლმადიდებელი ეკლესიისა და სახელმწიფოს ურთიერთობებს და არათანაზომიერად ზღუდავს მესამე პირთა რწმენისა და აღმსარებლობის თავისუფლებას. გარდა ამისა, ჯვრის ან ხატის წარმოება, როგორც ხელოვანის გამოხატვის თავისუფლება, თეოლოგიური ლიტერატურის წარმოება კი – როგორც სიტყვის თავისუფლება, დაცულია კონსტიტუციის მე-17 მუხლითაც და მისი შეზღუდვა რომელიმე რელიგიური გაერთიანების სამისიონერო ინტერესებით დაუშვებელია.⁹⁴

იგივე უნდა ითქვას „ოფიციალური ტერმინოლოგიის“ ექსკლუზიურობაზედაც, რაშიც კონსტიტუციური შეთანხმების 24-ე პუნქტის თანახმად, იგულისხმება სიტყვები „საქართველოს სამოციქულო“, „ავტოკეფალური“, „მართლმად-

დიდებელი“, „კათოლიკოს-პატრიარქი“, „წმიდა სინოდი“. ამ სიტყვების გამოყენებაზე მართლმადიდებელი ეკლესიისაგან ნებართვის საჭიროება აგრეთვე გაუმართლებლად ზღუდავს სხვა რელიგიურ გაერთიანებებს. საკუთარ თავს „სამოციქულოდ“, „ავტოკეფალურად“ ან „მართლმადიდებლად“ სრულიად შესაძლებელია, სხვაც განსაზღვრავდეს. მით უმეტეს, რომ ლიტერატურულ ენაში ეს ტერმინები მხოლოდ მართლმადიდებელი ეკლესიის მიმართ არ გამოიყენება. საინტერესოა, რომ პრაქტიკაში იურიდიული პირის რეგისტრაციისას საჯარო რეესტრის ეროვნული სააგენტო ამ ტერმინების სუბიექტის სახელწოდებაში გამოყენებისათვის მართლმადიდებელი ეკლესიის ნებართვას ხან ითხოვს,⁹⁵ ხან კი არა.⁹⁶ თუ გავითვალისწინებთ სიტყვა „მართლმადიდებლის“ სემანტიკურ შინაარსს, რაც ჭეშმარიტი რწმენის მქონეს ნიშნავს, მისი გამოყენების შეზღუდვა სხვა რელიგიური გაერთიანებებისათვის, აგრეთვე, შეიძლება შეიცავდეს ნეიტრალურობის პრინციპის დარღვევის ნიშნებსაც სახელმწიფოს მიერ დაუშვებელი შეფასების გამო: იქმნება ისეთი შთაბეჭდილება, რომ სახელმწიფო მხოლოდ ერთ რელიგიას აფასებს, როგორც „მართალს“.

კონსტიტუციური შეთანხმებით გათვალისწინებული ექსკლუზიური უფლებამოსილება ტერმინოლოგიაზე, სიმბოლიკასა და პროდუქციაზე არ დაარღვევს ნეიტრალურობისა და პარიტეტის პრინციპებს, თუკი მას განვმარტავთ ვინაობა, როგორც სახელის უფლებას. კე-

⁹⁵ საჯარო რეესტრის ეროვნული სააგენტოს გადაწყვეტილება № B14010262/3 (04/02/2014 20:10:06); მისივე გადაწყვეტილება № B16067898/3 (20/04/2016 22:59:38).

⁹⁶ საჯარო რეესტრის ეროვნული სააგენტოს გადაწყვეტილება № B12016108/3 (06 თებ 2012 20:48:10); მისივე გადაწყვეტილება № B11061637/3 (20 აპრ 2011 10:17:17); აგრეთვე, როგორც ჩანს, სააგენტოსთვის პრობლემას არ ქმნის ამ ტერმინთა ოდნავი სახეცვლილებები და იგი ნებართვის გარეშე არეგისტრირებს იურიდიულ პირებს, რომელთა დასახელებებშიც გამოყენებულია სიტყვები „საქართველოს აღდგენილი სამოციქულო“, „ძველმართლმადიდებელი“ და მისთ. იხ მაგ., საჯარო რეესტრის ეროვნული სააგენტოს გადაწყვეტილება № B17020092/16 (27/02/2017 17:29:10); მისივე გადაწყვეტილება № B12019079/12 (11 მაი 2012 18:05:26); გადაწყვეტილება # B15156326/9 (08/09/2015 17:58:41); გადაწყვეტილება № B16004139/3 (14/01/2016 19:03:42).

⁹³ მოქალაქე ზურაბ აროშვილი საქართველოს პარლამენტის წინააღმდეგ, განჩინება N2/18/206, 22.11.2002.

⁹⁴ ამ სტატიის მუშაობისას საღვთისმსახურო პროდუქციის წარმოების ნებართვის გაცემის ვერც ერთი მაგალითი ვერ იქნა პრაქტიკიდან მოძიებული. სავარაუდოდ, ასეთი ნებართვა არც არასდროს გაცემულა და კონსტიტუციური შეთანხმების ეს ნორმა მკვდარია.

რძოდ, სამოქალაქო კოდექსის მე-18 მუხლის პირველი ნაწილის თანახმად, „ვისაც სახელის ტარების უფლებას შეეცილებიან, ან ვისი ინტერესებიც ილახება მისი სახელით უნებართვო სარგებლობით, მას უფლება აქვს ხელმყოფს მოსთხოვოს მოქმედების შეწყვეტა ან უარის თქმა მასზე“. აქ მოიაზრება როგორც სხვისი სახელის უნებართვო ტარება, ისე სხვისი სახელით უნებართვოდ ნებისმიერი საქმიანობის განხორციელება, მათ შორის სიმბოლიკის გამოყენებაცა და პროდუქციის წარმოებაც.⁹⁷ ეს უფლება, როგორც სამართლის სრულფასოვან სუბიექტს, აქვს არა მხოლოდ მართლმადიდებელ ეკლესიას, არამედ ყველა სხვა რელიგიურ გაერთიანებასაც. ამით, სხვათა შორის, სრულყოფილად უზრუნველყოფილია ის ლეგიტიმური ინტერესიც, რომ ერთი რელიგიის წარმომადგენლებმა არ მოახვიონ თავს თავიანთი პროდუქცია სხვა სარწმუნოების მქონეებს მათი რელიგიის სახელით.⁹⁸ სხვა დამატებითი შეზღუდვები ამ მიზანთან თანაზომიერი არაა.

გვ. კათოლიკოს-პატრიარქის ხელშეუვალობა

კონსტიტუციური შეთანხმების 1-ლი მუხლის მე-5 პუნქტი მოკლე ფორმულირებით ადგენს, რომ „საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქი ხელშეუვალია“. ამ საკმარის ბუნდოვანი ჩანაწერის განმარტებისათვის შეიძლება მოვიხმოთ საქართველოს კონსტიტუციის 51-ე მუხლის მე-3 პუნქტის მსგავსი ფორმულირება: „საქართველოს პრეზიდენტი ხელშეუვალია“, რაც გულისხმობს მის დაცვას დაპატიმრებისაგან თანამდებობაზე ყოფნისას. კათოლიკოს-პატრიარქის, როგორც გავლენიანი საჯარო პირისა და მომეტებული საფრთხის ობიექტის დაცვა შეიძლება, ლეგიტიმურ მიზნად ჩაითვალოს, მაგრამ პრეზიდენტის მსგავსი იმუნიტე-

ტის მინიჭება არათანაზომიერი იქნებოდა, რადგან, ერთი მხრივ, კათოლიკოს-პატრიარქი აირჩევა სიცოცხლის ბოლომდე და, მეორე მხრივ, სახელმწიფოს არ აქვს და არც შეიძლება ჰქონდეს მექანიზმი მისი საეკლესიო თანამდებობიდან გადაყენებისა. დაუშვებელია, რომელიმე პირი იდგას კანონზე მაღლა.⁹⁹ ამიტომ კათოლიკოს-პატრიარქის ხელშეუვალობა ვინროდ უნდა განიმარტოს, როგორც სახელმწიფოს პოზიტიური ვალდებულება, უზრუნველყოს ეკლესიის მეთაურის დაცვა.¹⁰⁰ ასეთი გაგება არ დაარღვევს არც მესამე პირთა რწმენისა და აღმსარებლობის თავისუფლებას და არც პარიტეტის პრინციპს, თუ გავითვალისწინებთ საქართველოში მართლმადიდებელი ეკლესიის ფაქტობრივ სოციალურ მდგომარეობასა და მისი მეთაურის განსაკუთრებულ სოციალურ როლს საზოგადოებაში.

დდ. სანივთოსამართლებრივი უპირატესობები

კონსტიტუციური შეთანხმების მე-6 მუხლის პირველი პუნქტი შეიცავს ეკლესიის საკუთრების დაცვის ზოგად დათქმას, ამავე მუხლის მე-5 პუნქტი კი ითვალისწინებს საღვთისმსახურო პროდუქციისა და არაეკონომიკური მიზნით გამოყენებული ქონების გათავისუფლებას გადასახადებისაგან. საკუთრების დაცვა და ასეთივე შეღავათები კანონმდებლობით დაწესებულია სხვა რელიგიური გაერთიანებებისთვისაც, ამიტომ ეს მართლმადიდებელი ეკლესიის რაიმე პრივილეგიას არ წარმოადგენს.

საინტერესოა შეთანხმების მე-6 მუხლის მე-2 პუნქტი, რომლის თანახმად, „ეკლესია თავის არასადღვისმსახურო ქონების ფლობას, სარგებლობასა და განკარგვას ახორციელებს საეკლესიო სამართლებრივი ნორმებითა და საქართველოს მოქმედი კანონმდებლობით.“ საე-

⁹⁷ ჯორბენაძე, სამოქალაქო კოდექსის კომენტარი, ნიგნი I, ჭანტურია (რედ.), 2017, მუხ. 17 და 18, გვ. 90 და შემდგომი.

⁹⁸ ჩიკვაძე, კონსტიტუციური შეთანხმება საქართველოს სახელმწიფოსა და საქართველოს სამოციქულო ავტოკეფალურ მართლმადიდებელ ეკლესიას შორის, კომენტარები, 2003, მუხ. 6, ნაწ. 6.

⁹⁹ შდრ. მიქელაძე/გვაძე/გვრიტიშვილი/ჩუთლაშვილი/სუხიშვილი/სართანია, რელიგიის თავისუფლება, სახელმწიფოს დისკრიმინაციული და არასეკულარული პოლიტიკის კრიტიკა, 2016, გვ. 32-33.

¹⁰⁰ Maisuradze, Rechtsstellung der Religionsgemeinschaften in Deutschland und Georgien, კრებულში: თედო ნინიძე 65, 2016, 248.

კლესიო სამართლის საქართველოს კანონმდებლობაზე წინ დასახელება არ ნიშნავს მის იერარქიულად მაღალ რანგს სახელმწიფო სამართალში. სწორია შეფასება, რომ „სახელმწიფო ცნობს თავის კანონმდებლობაზე უზენაესად კანონიკურ სამართალს მხოლოდ ეკლესიის შიდა საქმიანობაში“¹⁰¹ და ამით მას ავტონომიურობას ანიჭებს, მაგრამ მხოლოდ სახელმწიფო კანონის ფარგლებში.

ეს ჩანანერი საინტერესოა იმითაც, რომ იგი მხოლოდ არასალვითისმსახურო ქონებას ეხება; იქმნება შთაბეჭდილება, რომ სალვითისმსახურო ქონების ფლობა, სარგებლობა და განკარგვა არ ექვემდებარება სახელმწიფო კანონმდებლობას, ანდა მისთვის რაიმე განსაკუთრებული სამართლებრივი რეჟიმია დადგენილი. რადგან ასეთი რამ კანონმდებლობით პირდაპირ არაა გათვალისწინებული, ასეთი *argumentum e contrario* განმარტება მიუღებლად უნდა მივიჩნიოთ. თუმცა შედარებითსამართლებრივი თვალსაზრისით საინტერესოა, რომ სალვითისმსახურო ნივთებზე, როგორც *res sacrae*-ზე, განსაკუთრებული სამართლებრივი რეჟიმია დადგენილი გერმანულ სამართალში. კერძოდ, ისინი წარმოადგენენ საჯარო ნივთებს და, მიუხედავად მათზე კერძო საკუთრებისა, საჯარო-სამართლებრივი მიზნობრიობით არიან დატვირთულნი. კერძო მესაკუთრეს არ შეუძლია, ისინი სხვა მიზნით გამოიყენოს; ამავე დროს, სალვითისმსახურო ნივთი მიზნით დატვირთული რჩება გასხვისების შემთხვევაშიც.¹⁰² ამით დაცულია რელიგიური გაერთიანების ინტერესი, რომ მის მიერ წმინდად მიჩნეული ნივთი (ტაძარი, ბარძიმი და სხვ.) არასდროს იქნას გამოყენებული საერო დანიშნულებით (ანდა, რელიგიური გაერთიანების გადმოსახედიდან, არ წაიბილწოს). ასეთი მოწესრიგება გერმანიაში უზრუნველყოფს რელიგიურ გაერთიანებათა საკმაოდ ფართო თვითგამორკვევას, რაც რწმენისა და აღმსარებლობის თავისუფლების სათანადო დაცვის წინაპირობად მიიჩნევა. გარდა ამისა,

¹⁰¹ ჩიკვაიძე, კონსტიტუციური შეთანხმება საქართველოს სახელმწიფოსა და საქართველოს სამოციქულო ავტოკეფალურ მართლმადიდებელ ეკლესიას შორის, კომენტარები, 2003, მუხ. 6, ნაწ. 2.

¹⁰² Unruh, Religionsverfassungsrecht, 3. Aufl., 2015, 193.

გაბატონებული შეხედულებით, საჯარო სამართლის იურიდიულ პირად რეგისტრირებულ რელიგიურ გაერთიანებებს შეუძლიათ თავიანთ საკუთრებაში არასალვითისმსახურო ნივთებიც გამოაცხადონ საჯარო ნივთებად (ე.წ. მიძღვნის უფლების გამოყენებით).¹⁰³

კონსტიტუციური შეთანხმების მე-7 მუხლის 1-ლი პუნქტით, „სახელმწიფო ეკლესიის საკუთრებად ცნობს საქართველოს მთელ ტერიტორიაზე არსებულ მართლმადიდებლურ ტაძრებს, მონასტრებს (მოქმედს და არამოქმედს), მათ ნანგრევებს, აგრეთვე, მიწის ნაკვეთებს, რომლებზეც ისინია განლაგებული.“ მიუხედავად იმისა, რომ ეკლესიისთვის ჩამორთმეული ტაძრების საკუთრებაში დაბრუნება ნამდვილად არის სამართლიანობის აღდგენა,¹⁰⁴ ეს ჩანანერი თავისი ფორმულირებით მაინც პრობლემურია. კერძოდ, აქ დაკონკრეტებული არაა, რომ საქმე ეხება სახელმწიფოს საკუთრებაში და არა კერძო საკუთრებაში არსებული ტაძრების დაბრუნებას. იქიდან გამომდინარე, რომ კონსტიტუციური შეთანხმება მხოლოდ ორ სუბიექტს შორის ურთიერთობას უნდა არეგულირებდეს და სხვათა ძირითად უფლებებს არ ზღუდავდეს, ეს ჩანანერი ვინაობა უნდა განიმარტოს: კერძო საკუთრებაში არსებული ქონების ეკლესიისთვის დაბრუნების უფლება სახელმწიფოს არ უნდა ჰქონდეს, ამით იგი დაარღვევს კონსტიტუციის მე-19 მუხლს.¹⁰⁵ გარდა ამისა, ნორმის ტელეოლოგიური მიზნიდან გამომდინარე (უსამართლოდ ჩამორთმეულის დაბრუნება), იგი უნდა გავრცელდეს მხოლოდ კო-

¹⁰³ Unruh, Religionsverfassungsrecht, 3. Aufl., 2015, 191 ff.

¹⁰⁴ ჩიკვაიძე, კონსტიტუციური შეთანხმება საქართველოს სახელმწიფოსა და საქართველოს სამოციქულო ავტოკეფალურ მართლმადიდებელ ეკლესიას შორის, კომენტარები, 2003, მუხ. 7.

¹⁰⁵ შდრ. მიქელაძე/ბეგაძე/გვრიტიშვილი/ჩუთლაშვილი/უხიშვილი/სართანია, რელიგიის თავისუფლება, სახელმწიფოს დისკრიმინაციული და არასეკულარული პოლიტიკის კრიტიკა, 2016, გვ. 37-38 და იქვე კრიტიკულად განხილული უზენაესი სასამართლოს გადაწყვეტილება № ბს-470-408-კ-04 (10/11/2004); თუმცა, მსჯელობა არაზუსტია, რადგან ამ გადაწყვეტილებით სახელმწიფოს ეკლესიისთვის არ გადაუცია სხვის კერძო საკუთრებაში არსებული ქონება: ეკლესიისთვის გადაცემული ქონება იმყოფებოდა კერძო პირის მფლობელობაში, მაგრამ სახელმწიფოს საკუთრებაში.

ნსტიტუციური შეთანხმების მიღებამდე და არა შემდგომ აგებულ ტაძრებზე, რათა თავიდან იქნას აცილებული კერძო საკუთრებაში არსებულ ნაკვეთზე კერძო პირის მიერ აშენებული საკულტო ნაგებობის ეკლესიის საკუთრებაში უპირობო გადასვლა მინის ნაკვეთის მესაკუთრის ნების საწინააღმდეგოდ.¹⁰⁶

კონსტიტუციური შეთანხმების ამ ჩანაწერის აღსრულებისას პრაქტიკაში პრობლემას ქმნის აგრეთვე ტაძრების მართლმადიდებლობისადმი კუთვნილების დადასტურების საკითხი. ამასთან, რიგ შემთხვევებში, სირთულეს ქმნის არა ტაძრის ისტორიის ბუნდოვანება, არამედ პირიქით, სრულიად ცხადი ფაქტი, რომ ტაძრის კონფესიური კუთვნილება საუკუნეთა განმავლობაში იცვლებოდა. ასეთი ტაძრების უპირობოდ მართლმადიდებელი ეკლესიის საკუთრებაში გადაცემა იწვევს მოუგვარებელ დავას რელიგიურ გაერთიანებებს შორის.¹⁰⁷

საკითხავია, კონსტიტუციური შეთანხმების მე-7 მუხლით გათვალისწინებული ტაძრების საკუთრებაში გადაცემა უნდა მივიჩნიოთ ერთჯერად აქტად თუ ზოგადსამართლებრივ ნორმად, რომელიც ეკლესიას მისცემს მასზე საკუთრების გადაცემის მოთხოვნის უფლებას, მათ შორის, ახლად გამოვლენილი ტაძრების ნაშთებზედაც. ბრუნვის უსაფრთხოების მიზნით, უმჯობესია, ეს ჩანაწერი ვინაშით იქნას გაგებული. ამდენად, არქეოლოგიური გათხრების შედეგად აღმოჩენილ ნაგებობებზე უნდა გავრცელდეს ზოგადი წესები და არა კონსტიტუციური შეთანხმების კერძო რეგულირება. აღსანიშნავია, რომ პრაქტიკაშიც, მართლმადიდებელი ეკლესია, როგორც წესი, არ ითხოვს სხვის საკუთრებაში არსებულ მინის ნაკვეთზე არქეოლოგთა მიერ მიგნებულ ეკლესიის ნა-

ნგრევებზე საკუთრების უფლების გადაცემას.¹⁰⁸

ამის საპირისპიროდ, პრობლემური არაა კონსტიტუციური შეთანხმების მე-8 მუხლით სახელმწიფო დაცვაში (მუზეუმებში, საცავებში) არსებული საეკლესიო საგანძურის ეკლესიის საკუთრებაში გადაცემა, რადგან ეს ნორმა კერძო პირთა საკუთრებას არ ეხება და მესამე პირებს არანაირად არ ზღუდავს.

ეე. ძეგლთა დაცვა

სანივთოსამართლებრივი პრივილეგიების გაგრძელება კონსტიტუციური შეთანხმების ნორმები, რომლებიც ეკლესიის საკუთრებაში არსებულ ძეგლთა დაცვას შეეხება. შეთანხმების მე-9 მუხლის პირველი პუნქტის თანახმად, „სახელმწიფო და ეკლესია ერთობლივად ზრუნავენ ისტორიულ-კულტურული და არქეოლოგიურ-არქიტექტურული ფასეულობების მქონე საეკლესიო ნაგებობებისა და საეკლესიო საგანძურის სათანადო დაცვისა და მოვლა-პატრონობისათვის“. გარდა ამისა, შეთანხმების მე-10 მუხლით სახელმწიფო ეკლესიის წინაშე ვალდებულებას იღებს, საქართველოს ფარგლებს გარეთ არსებული ქართული მართლმადიდებლური ტაძრებისა და რელიგიური დატვირთვის სხვა ნივთების დაცვის, მოვლა-პატრონობისა და საკუთრების თაობაზე აწარმოოს მოლაპარაკებები შესაბამის სახელმწიფოებთან. გამოთქმული მოსაზრების¹⁰⁹ საწინააღმდეგოდ, ეს ჩანაწერები არ შეიძლება მიჩნეულ იქნას პარიტეტის პრინციპის დარღვევად, მით უფრო „რელიგიური ნიშნით დისკრიმინაციად“, რადგან მართლმადიდებელი ეკლესიისათვის ასეთი პრივილეგიის მინიჭება ობიექტური რეალობითაა გამართლებული: საქართველოს ფარგლებს გარეთ არ არსებობს კულტურული მემკვიდრეობის ღირებულების მქონე პრაქტიკულად

¹⁰⁶ კერძო საკუთრებაში არსებული მართლმადიდებლური ტაძრები საქართველოს რეალობაში უჩვეულოა, მაგრამ ასეთი პრაქტიკა არსებობს სხვა ქვეყნებში. ამის შესახებ იხ. ჩიკვაიძე, მართლმადიდებლური საეკლესიო სამართალი, 2015, გვ. 181.

¹⁰⁷ რამდენიმე სადავო ტაძრის შესახებ იხ. <http://www.humanrights.ge/index.php?a=main&pid=18642&lang=geo> <24.08.2020>.

¹⁰⁸ იხ. მაგალითად 2010 წელს გამოვლენილი დოლოჭოპის ბაზილიკა, რომელიც სახელმწიფოს საკუთრებაშია საკანონმდებლო კოდიტ 57.35.52.104.

¹⁰⁹ მიქელაძე/გვაძე/გვრიტიშვილი/წუთლაშვილი/სუხიშვილი/სართანია, რელიგიის თავისუფლება, სახელმწიფოს დისკრიმინაციული და არასეკულარული პოლიტიკის კრიტიკა, 2016, გვ. 39.

არც ერთი ქართული საკულტო ნაგებობა, რომლის კონფესიური კუთვნილებაც მართლმადიდებლური არ არის.

ვვ. ზიანის ანაზღაურება, ისტორიულად ჩამოყალიბებული საჯარო სამართლის სუბიექტი

კონსტიტუციური შეთანხმების მე-11 მუხლის პირველი პუნქტით სახელმწიფო კისრულობს მართლმადიდებელი ეკლესიის წინაშე იმ მატერიალური და მორალური ზიანის ნაწილობრივ ანაზღაურებას, რომელიც XIX-XX საუკუნეებში იმპერიალისტური და ტოტალიტარული რეჟიმების დროს მიადგა ეკლესიას. 2014 წლის 27 იანვარს საქართველოს მთავრობის მიერ გამოცემული №117 დადგენილებით, სახელმწიფო საბჭოთა ტოტალიტარული რეჟიმის დროს მიყენებულ ზიანს ნაწილობრივ უნაზღაურებს ასევე იმ ისლამური, იუდეური, რომაულ-კათოლიკური და სომხური სამოციქულო აღმსარებლობის მქონე რელიგიურ გაერთიანებებს, რომლებიც ამ დადგენილების მიღებამდე სსიპ-ის ფორმით იყვნენ რეგისტრირებულნი.

მიუხედავად ზიანის ანაზღაურების საფუძველთა მსგავსებისა, არსებობს მნიშვნელოვანი სხვაობაც. კონსტიტუციურ შეთანხმებაში საუბარია კონდიციის მსგავს ვალდებულებაზე: სახელმწიფო, „როგორც ჩამორთმეული ქონების ნაწილის ფაქტობრივი მფლობელი, იღებს ვალდებულებას“ ზიანის ანაზღაურებისა. ასეთი ვალდებულების აღება გულისხმობს მართლმადიდებელი ეკლესიისათვის მოთხოვნის უფლების მინიჭებასაც: თუ სახელმწიფო უარს იტყვის ზიანის ანაზღაურებაზე, იგი დაარღვევს ნაკისრ ვალდებულებას ეკლესიის წინაშე. ამის საპირისპიროდ, მთავრობის №117 დადგენილების მე-2 მუხლის თანახმად, სხვა რელიგიური გაერთიანებების წინაშე სახელმწიფოს არ აქვს საბჭოთა ტოტალიტარული რეჟიმის დროს მიყენებული მატერიალური და მორალური ზიანის ანაზღაურების სამართლებრივი ვალდებულება და ზიანის ანაზღაურების საფუძველი მხოლოდ სახელმწიფოს კეთილი ნებაა. ამავე დადგენილების მე-4 მუხლის მიხედვით კი, „მხოლოდ, საქართველოს მთავრობაა უფლება-

მოსილი, განსაზღვროს ... რელიგიური გაერთიანებებისათვის ყოველწლიურად გადასარიცხი თანხის წლიური ჯამური ოდენობა“ მაშინ, როცა კონსტიტუციური შეთანხმების მე-11 მუხლის მე-2 პუნქტით მართლმადიდებელი ეკლესიისა და სახელმწიფოს ერთობლივი კომისიის შექმნაა გათვალისწინებული კომპენსაციის ოდენობის განსაზღვრად. ამრიგად, სხვა რელიგიური გაერთიანებებისათვის ამ სახის ზიანის ანაზღაურების მოთხოვნის უფლების საკანონმდებლო საფუძველი არ არსებობს და არც სახელმწიფო დაარღვევს რაიმე კერძო ვალდებულებას, თუკი ანაზღაურებაზე უარს იტყვის. თუმცა ანაზღაურებაზე უარის თქმა შეიძლება პარიტეტის დარღვევად ჩაითვალოს.

ასეთი განსხვავებული მოწესრიგების საფუძველია ის, რომ მართლმადიდებელი ეკლესია, კონსტიტუციური შეთანხმების 1-ლი მუხლის მე-3 პუნქტის თანახმად, არის ისტორიულად ჩამოყალიბებულ საჯარო სამართლის სუბიექტი. დღევანდელი სსიპ „საქართველოს სამოციქულო ავტოკეფალური მართლმადიდებელი ეკლესია“ იდენტიფიცირებულია ამ სამართლებრივი ფორმის მინიჭებამდე ისტორიულად არსებულ რელიგიურ გაერთიანებასთან. ამის საპირისპიროდ, საქართველოში რეგისტრირებულ სხვა რელიგიურ გაერთიანებებს არ აქვთ სამართლებრივი კავშირი საბჭოთა რეჟიმის დროს დაზარალებულ რელიგიურ გაერთიანებებსა და თემებთან. მათ, როგორც სამართლის სუბიექტს, სახელმწიფო აღიარებს რეგისტრაციის მომენტიდან. ამით აიხსნება ის, რომ საბჭოთა კავშირის პერიოდში რელიგიების შევიწროება და დევნა სამართლებრივად არ განიხილება დამოუკიდებლობის აღდგენის შემდეგ რეგისტრირებული გაერთიანებებისთვის მიყენებულ ზიანად. ასეთი სხვაობა პრაქტიკაში სამართლებრივ პრობლემას არ ქმნის მანამ, სანამ სახელმწიფო თავისი ნებით ანაზღაურებს ამ ფაქტობრივ ზიანს.

პარიტეტის პრინციპის კუთხით პრობლემურია მთავრობის №117 დადგენილებით მხოლოდ სსიპ-ად რეგისტრირებული ოთხი კონფესიის რელიგიური გაერთიანებების გამოყოფა. გაუგებარია, რა ამართლებს ფაქტობრივად დაზარალებული იმ გაერთიანებებისთვის ანა-

ზღაურებაზე უარის თქმას, რომლებიც დადგენილების მიღებამდე არ იყვნენ სსიპ-ად რეგისტრირებულნი. ასევე გაუგებარია, განსხვავებული მოპყრობის ლეგიტიმაციისათვის რა მნიშვნელობა აქვს საჯარო სამართლებრივ ფორმას, თუკი რელიგიური გაერთიანება ფაქტობრივად არის დაზარალებული საბჭოთა პერიოდში. ამ ნიშნით დიფერენციაცია ლეგიტიმური არაა და პარიტეტს არღვევს. ამიტომ მიუღებელია რელიგიის საკითხთა სახელმწიფო სააგენტოს პოზიცია, რომლის თანახმად რელიგიური გაერთიანებების დაფინანსება სამართლებრივ ფორმაზე უნდა იყოს მიბმული.¹¹⁰

რელიგიური გაერთიანებებისათვის XVI-XIX საუკუნეებში მიმდინარე სეკულარიზაციის პროცესით მიყენებული ზიანის ანაზღაურებას ითვალისწინებს გერმანიის ძირითადი კანონი (ვაიმარის კონსტიტუციის 138 I მუხ.).¹¹¹ საქართველოს¹¹² მსგავსად, გერმანიაშიც სადავო და გაურკვეველი რჩება ამ ანაზღაურების მოცულობა და ხანგრძლივობა.¹¹³ გაურკვეველობას ზრდის ისიც, რომ ანაზღაურებას როგორც ქართულ,¹¹⁴ ისე გერმანულ¹¹⁵ ლიტერატურაში ხშირად მოიხსენიებენ რელიგიური გაერთიანების დაფინანსებად. ფინალურად მოტივირებული

დაფინანსებისაგან განსხვავებით, ანაზღაურების მიზანი ისტორიული უსამართლობის აღმოფხვრაა, მაგრამ ეს პრაქტიკაშიც არ არის გააზრებული, რამდენადაც საქართველოში სახელმწიფო რელიგიურ გაერთიანებებს ყოველწლიურად თანხას მიზნობრივად ურიცხავს და ხარჯვის მიზნობრიობასაც ამოწმებს,¹¹⁶ რაც არა მხოლოდ ზიანის ანაზღაურების მიზანთანაა შეუსაბამო, არამედ ურთიერთდამოუკიდებლობის პრინციპსაც ეწინააღმდეგება.

5. განსაკუთრებული ისტორიული როლის აღიარება: ნეიტრალურობა და პარიტეტი ტრადიციულად ქრისტიანულ ქვეყანაში

საქართველოს კონსტიტუციის მე-8 მუხლით აღიარებულია მართლმადიდებელი ეკლესიის განსაკუთრებული როლი საქართველოს ისტორიაში. კონსტიტუციური შეთანხმების პრემიუმის მიხედვით კი მართლმადიდებლურმა ქრისტიანობამ „ჩამოაყალიბა მრავალსაუკუნოვანი ქართული კულტურა, ეროვნული მსოფლმხედველობა და ფასეულობები“. საკითხავია, ამ დათქმებს უმაღლესი რანგის საკანონმდებლო აქტებში მხოლოდ სიმბოლური დეკლარაციული ხასიათი აქვს თუ გარკვეულ ნორმატიულ შინაარსსაც შეიცავს. ამ საკითხზე პასუხის გასაცემად შეიძლება განხილულ იქნას გერმანულ ლიტერატურაში გამოთქმული მოსაზრებებიც.

ზოგადად, რომელიმე რელიგიის ტრადიციულობა და განსაკუთრებული ისტორიული როლი ქვეყნის კულტურულ ღირებულებათა ჩამოყალიბებაში სახელმწიფოსთვის წარმოადგენს გამონვევას ნეიტრალურობისა და პარიტეტის პრინციპების სათანადოდ განხორციელებაში.¹¹⁷ საქართველოს მსგავსად, გერმანიის ფედერაციული რესპუბლიკაც, თავისი კულტურითა და მართლწესრიგით ქრისტიანულ საწყისებზეა აგებული. ორივე ქვეყანაში დღევანდელი სოციალური ღირებულებები მეტწილად სწო-

¹¹⁰ საქართველოს სახელმწიფოს რელიგიური პოლიტიკის განვითარების სტრატეგია, „რელიგიური გაერთიანების ქონება და ფინანსები“, ბ, ე).

¹¹¹ Classen, Religionsrecht, 2. Aufl., 2015, 299; Rozek, Der unerfüllte Verfassungsauftrag, in: Entwicklungstendenzen des Religionsverfassungsrechts, 2013, 421, 422; Ehlers, in: Sachs (Hrsg.), GG Kommentar, 2014, Art. 140, 2589 f.

¹¹² თარხნიშვილი, მილიონები ეკლესიას პოლიტიკური კრიზისების დასაძლევად? რადიო თავისუფლება, 2014.

¹¹³ Rozek, Der unerfüllte Verfassungsauftrag, in: Entwicklungstendenzen des Religionsverfassungsrechts, 2013, 421, 424 ff.

¹¹⁴ საქართველოს სახელმწიფოს რელიგიური პოლიტიკის განვითარების სტრატეგია, „რელიგიური გაერთიანების ქონება და ფინანსები“; მიქელაძე/ბეგაძე/გვრიტიშვილი/წუთლაშვილი/სუხიშვილი/სართანია, რელიგიის თავისუფლება, სახელმწიფოს დისკრიმინაციული და არასაკუთრებული პოლიტიკის კრიტიკა, 2016, გვ. 48 და შემდგომი; თარხნიშვილი, მილიონები ეკლესიას პოლიტიკური კრიზისების დასაძლევად? რადიო თავისუფლება, 2014.

¹¹⁵ შდრ. Unruh, Religionsverfassungsrecht, 3. Aufl., 2015, 308; Rozek, Der unerfüllte Verfassungsauftrag, in: Entwicklungstendenzen des Religionsverfassungsrechts, 2013, 421, 423.

¹¹⁶ მიქელაძე/ბეგაძე/გვრიტიშვილი/წუთლაშვილი/სუხიშვილი/სართანია, რელიგიის თავისუფლება, სახელმწიფოს დისკრიმინაციული და არასაკუთრებული პოლიტიკის კრიტიკა, 2016, გვ. 48 და შემდგომი.

¹¹⁷ Classen, Religionsrecht, 2. Aufl., 2015, 65.

რედ ქრისტიანულმა ტრადიციამ განსაზღვრა. გარდა ამისა, როგორც გერმანიის, ისე საქართველოს ისტორია თუ მხატვრული ლიტერატურა ქრისტიანული ტრადიციების ცოდნის გარეშე რთული გასააზრებელი იქნებოდა,¹¹⁸ ამიტომ განათლების სისტემაც რელიგიური შინაარსისაგან სრულიად დაცლილი ვერ იქნება.

ამ ფონზე არაა გასაკვირი, რომ გერმანიის საკონსტიტუციო სასამართლოც საქართველოს კონსტიტუციის მე-8 მუხლის მსგავს ფორმულირებას გვთავაზობს და მიიჩნევს, რომ სახელმწიფომ ხაზი არ უნდა გადაუსვას იმ კულტურულ ფასეულობებსა და შეხედულებებს, რომელთა ისტორიულად ჩამოყალიბებაშიც ქრისტიანულმა სარწმუნოებამ და ეკლესიებმა იქონიეს გადამწყვეტი გავლენა.¹¹⁹ ამ ისტორიულ-კულტურული როლის აღიარების სამართლებრივ შედეგს კი გერმანიის საკონსტიტუციო სასამართლო იმაში ხედავს, რომ სახელმწიფოს მიერ საზოგადოებრივ ცხოვრებაში ქრისტიანული ელემენტის გარკვეულ პრივილეგირებას არა მხოლოდ დასაშვებად, არამედ აუცილებლად მიიჩნევს, მაგრამ მხოლოდ იმ ფარგლებში, რა ფარგლებშიც ეს პრივილეგია რელიგიურად ნეიტრალური საფუძვლითაც შეიძლება იქნას ლეგიტიმირებული.¹²⁰ ასეთი ნეიტრალური საფუძველი კი სახეზეა მაშინ, როცა ქრისტიანობიდან მომდინარე ესა თუ ის ტრადიცია ეროვნული კულტურული მემკვიდრეობის ნაწილადაა ქცეული და მხოლოდ რელიგიური დატვირთვა აღარ აქვს.

ქრისტიანული საწყისები კანონმდებლობაშიც საგრძნობია. გერმანიის ძირითადი კანონი იწყება იმის დეკლარირებით, რომ ეს ფუძემდებლური აქტი გერმანელმა ხალხმა „ღვთისა და ერის წინაშე პასუხისმგებლობის გააზრებით“ მიიღო. საქართველოს კონსტიტუციაც, მისივე პრემამბულის თანახმად, „ღვთისა და ქვეყნის წინაშეა“ გამოცხადებული. როგორც საქართველოს¹²¹ (კონსტიტუციის 51 I მუხლი), ისე გერმანიის¹²² პრეზიდენტი (ძირითადი კანონის

56-ე მუხლი) თანამდებობის დაკავების წინ რელიგიური შინაარსის ფიცს დებს. მართალია, ფიცის ტექსტში კონკრეტული რელიგია არაა გამოკვეთილი, მაგრამ ცხადია, ორივე შემთხვევაში ეს სიმბოლური ფიცი ქრისტიანული სულისკვეთების მატარებელია. გერმანიაში, ზოგიერთი მინის კონსტიტუციაში პირდაპირაა მითითებული, რომ ბავშვთა აღზრდის მიზანი ქრისტიანულ ღირებულებათა გადაცემაა.¹²³

ქრისტიანობის გავლენა განსაკუთრებით თვალშისაცემია უქმე დღეების საკანონმდებლო მონესრიგებაში. საქართველოს შრომის კოდექსის მე-20 მუხლით გათვალისწინებული 13 უქმე დღესასწაულიდან 7 ქრისტიანულია. დარჩენილი ექვსიდან კი ერთ-ერთია ახალი წელი, რომლის თარიღიც ისტორიულად აგრეთვე ქრისტიანულ შობას უკავშირდება. გერმანიაშიც, თუ არ ჩავთვლით ახალ წელს, 1 მაისსა (შრომის დღე) და 3 ოქტომბერს (ერთიანობის დღე), ყველა უქმე დღე ტრადიციული ქრისტიანული დღესასწაულია.¹²⁴ მიუხედავად იმისა, რომ კანონით განვირე უქმე დღეებში სხვა რელიგიის დღესასწაულები გათვალისწინებული არაა, ეს მაინც არ შეიძლება ჩაითვალოს პარტიტის დარღვევად, რადგანაც ყველა რელიგიური უქმე დღე იმავდროულად ეროვნული სახალხო დღესასწაულიცაა და როგორც საქართველოში, ისე გერმანიაში, მათ მხოლოდ საეკლესიო დატვირთვა არ აქვთ. გარდა ამისა, შრომის კოდექსის მე-20 მუხლის მე-2 ნაწილის თანახმად, დასაქმებული უფლებამოსილია კანონით დადგენილი უქმე დღეების ნაცვლად მოითხოვოს სხვა დასვენების დღეები, რაც უზრუნველყოფს პირადი რწმენისა და აღმსარებლობის სათანადოდ დაცვასაც.

რელიგიური დღესასწაულების უქმე დღეებად აღიარება საინტერესოა სახელმწიფოსა და რელიგიური გაერთიანებების ურთიერთდამოუკიდებლობის თვალსაზრისითაც. სახელმწიფოს არ აქვს უფლება, დააფუძნოს რელიგიური დღესასწაული ან მისი თარიღი. ამის უფლებამოსილება მხოლოდ რელიგიურ გაერთიანებას აქვს. ამიტომ სახელმწიფო, რელიგიური დღე-

¹¹⁸ იქვე.

¹¹⁹ BVerfGE 93, 1 (22).

¹²⁰ BVerfGE 93, 1 (19).

¹²¹ „ღვთისა და ერის წინაშე ვფიცავ...“

¹²² „So wahr mir Gott helfe“, „ღმერთი იყოს ჩემი შემენე“.

¹²³ Classen, Religionsrecht, 2. Aufl., 2015, 67.

¹²⁴ Classen, Religionsrecht, 2. Aufl., 2015, 66.

სასწაულების შემთხვევაში, კანონით უქმე დღეებს კი არ აფუძნებს, არამედ უკვე არსებულ ეროვნულ დღესასწაულს აღიარებს და ამ აღიარებით, ფაქტობრივად რელიგიურ გაერთიანებაზე დამოკიდებული ხდება. ეს დამოკიდებულება განსაკუთრებით თვალნათელია აღდგომის შემთხვევაში, რომელიც მოძრავია და რომლის თარიღსაც ყოველწლიურად მართლმადიდებელი ეკლესია განსაზღვრავს. მიუხედავად ურთიერთდამოუკიდებლობის პრინციპიდან გადახვევისა, სააღდგომო დღეების გამოცხადება უქმე დღედ მაინც ლეგიტიმურია ამ დღესასწაულის არა მხოლოდ დიდი რელიგიური, არამედ საქართველოში მისი განსაკუთრებული სოციალური მნიშვნელობის გათვალისწინებითაც.

ქრისტიანული საფუძველი აქვს აგრეთვე კვირა დღის დასვენების დღედ გამოცხადებას. გერმანიაში კვირა დღეს დასვენების უფლება ვაიმარის კონსტიტუციის 139-ე მუხლით კონსტიტუციურ დონეზეა დაცული. კონსტიტუციური შეთანხმების 1-ლი მუხლის მე-6 პუნქტით კვირა დასვენების დღეაა გამოცხადებული საქართველოშიც. ამით სხვა აღმსარებლობის მქონე პირები ფაქტობრივად შეზღუდულები არიან:¹²⁵ მაგალითად, იუდეველისთვის – შაბათი, ხოლო მუსლიმისთვის პარასკევია წმინდა დღე და მათთვის გაცილებით რთულია სამსახურისა და რელიგიური აღმსარებლობის შეთავსება, ვიდრე ნებისმიერი ქრისტიანისთვის. მიუხედავად ამისა, არც ამ შემთხვევაში გვაქვს საქმე დისკრიმინაციასთან. კვირის ნებისმიერი სხვა დღის გამოცხადება დასვენების დღედ ამავე პრობლემას გამოიწვევდა, ამიტომ ერთადერთი გამართლებული გზა ქვეყნის რელიგიური, კულტურული და სოციალური ტრადიციების გათვალისწინებაა, რაც ერთმნიშვნელოვნად კვირა დღის სასარგებლოდ მეტყველებს.

ქრისტიანულის ეროვნულად ქცევის ყველაზე თვალსაჩინო მაგალითია საქართველოს სახელმწიფო სიმბოლიკა. საქართველოს დროშაზე ხუთი ჯვარია გამოსახული,¹²⁶ გერბზე კი

ტრადიციული ქრისტიანული იკონოგრაფიით წარმოდგენილია წმინდა გიორგის გამოსახულება. გერბი დაგვირგვინებულია ჯვარიანი გვირგვინით.¹²⁷ სახელმწიფო სიმბოლიკის ანალოგიით, ჯვარი, წმინდანთა გამოსახულებები ანდა სხვა ქრისტიანული სიმბოლოები თითქმის ყველა მუნიციპალიტეტის,¹²⁸ თვითმმართველი ქალაქისა¹²⁹ და ავტონომიური რესპუბლიკის¹³⁰ დროშებსა და გერბებზე მეორდება. ქრისტიანული სიმბოლოებითაა დატვირთული აგრეთვე საქართველოს პრეზიდენტის რეგალიები¹³¹ და სამხედრო სიმბოლიკა.¹³² სახელმწიფოს ასეთი რეპრეზენტაცია, საქართველოს შემთხვევაში, ვერ იქნება მიჩნეული ქრისტიანულ რელიგიასთან ანდა რელიგიურ გაერთიანებასთან მართლსაწინააღმდეგო თვითიდენტიფიკაციად, რადგან ქრისტიანობიდან მომდინარე ყველა ეს სიმბოლო ისტორიულად ჩამოყალიბდა და იქცა ეროვნული იდენტობისა და კულტურის ნაწილად და დღესაც არ აღიქმება მხოლოდ და მხოლოდ რელიგიური დატვირთვის ნიშნებად. ნიშანდობლივია, რომ საქართველოში სამართლებრივ პრაქტიკაშიც არც ერთი მაგალითი არ მოიძებნება იმისა, რომ სხვა რელიგიის აღმსარებელი სახელმწიფოს ასეთ რეპრეზენტაციას საკუთარი რწმენისა და აღმსარებლობის შეზღუდვად თვლიდეს.

რომელიმე რელიგიის წამყვანი როლი ქვეყნის ისტორიაში, კულტურასა და საზოგადოებრივ ცხოვრებაში, რა თქმა უნდა, გავლენას ახდენს პოლიტიკურ გადაწყვეტილებებზედაც. მრავალსაუკუნოვანი ქრისტიანული ტრადიციების მქონე ქვეყნებში, სადაც ეს ტრადიციები

¹²⁷ საქართველოს ორგანული კანონი საქართველოს სახელმწიფო გერბის შესახებ, მუხ. 3.

¹²⁸ იხ. მუნიციპალიტეტების გერბები და დროშები საქართველოს პარლამენტთან არსებული ჰერალდიკის ეროვნული საბჭოს ოფიციალურ საიტზე: <http://www.heraldika.ge/index.php?m=41> <24.08.2020>.

¹²⁹ იხ. იქვე, თვითმმართველი ქალაქების სიმბოლიკა: <http://www.heraldika.ge/index.php?m=42> <24.08.2020>.

¹³⁰ იხ. იქვე, ავტონომიური რესპუბლიკების სიმბოლიკა: <http://www.heraldika.ge/index.php?m=43> <24.08.2020>.

¹³¹ იხ. იქვე, რეგალიები: <http://www.heraldika.ge/index.php?m=32> <24.08.2020>.

¹³² იხ. იქვე, სამხედრო სიმბოლიკა: <http://www.heraldika.ge/index.php?m=31> <24.08.2020>.

¹²⁵ Sacksofsky, Religiöse Freiheit als Gefahr? VVDStRL 68, 2009, 7 (36).

¹²⁶ საქართველოს ორგანული კანონი საქართველოს სახელმწიფო დროშის შესახებ, მუხ. 2.

უკვე კულტურის ნაწილადაა ქცეული, გარკვეული პოლიტიკური გადანყვეტილებები აუცილებლად უფრო ახლოს იქნება ქრისტიანულ შეხედულებებთან, ვიდრე სხვა რელიგიათა მსოფლმხედველობასთან.¹³³ მანამ, სანამ ეს გაუცნობიერებლად ხდება და არ ზღუდავს სხვათა უფლებებს, ასეთი გადანყვეტილებებიც დემოკრატიული პროცესითაა ლეგიტიმირებული.¹³⁴

ამრიგად, საქართველოს კონსტიტუციის მე-8 მუხლით საქართველოს ისტორიაში მართლმადიდებელი ეკლესიის განსაკუთრებული როლის აღიარება ნორმატიული შინაარსის მქონეა და გულისხმობს სახელმწიფოს მიერ ნეიტრალურობისა და პარიტეტის პრინციპებიდან გადახვევის დასაშვებობას იმ ფარგლებში, რა ფარგლებშიც ამას ამართლებს ქრისტიანული ტრადიციების ქცევა ეროვნული კულტურისა და სოციალური ფასეულობების ნაწილად. ეს პრინციპი, მიუხედავად იმისა, არის თუ არა კანონმდებლობით პირდაპირ გათვალისწინებული, ფაქტობრივად, მოქმედებს ყველა იმ ქვეყანაში, სადაც ქრისტიანობა ტრადიციული რელიგიაა.

III. შეჯამება

სახელმწიფოსა და რელიგიურ გაერთიანებათა ურთიერთობის სამი ძირითადი მოდელი არსებობს: სახელმწიფო რელიგიის მოდელი გულისხმობს ერთი ან რამდენიმე რელიგიური გაერთიანების სახელმწიფო სტრუქტურაში ინტეგრირებას. მკაცრი გამიჯვნის მოდელის მქონე ქვეყნებში რელიგია საჯარო სფეროდან სრულად გადატანილია კერძო სფეროში. ყველაზე გავრცელებული თანამშრომლობის მოდელი კი სახელმწიფოსა და რელიგიურ გაერთიანებათა ურთიერთდამოუკიდებლობასთან ერთად, მათ მჭიდრო ურთიერთობას გულისხმობს.

ქართული კანონმდებლობა თანამშრომლობის მოდელს ითვალისწინებს. კონსტიტუციის მე-8 მუხლში რელიგიურ გაერთიანებებთან სა-

ხელმწიფოს ურთიერთობის ხუთი ძირითადი პრინციპი იკითხება:

[1] ურთიერთდამოუკიდებლობა ნიშნავს სახელმწიფო ეკლესიის არარსებობას. სახელმწიფო არ ერევა რელიგიურ გაერთიანებათა შიდა ავტონომიაში და არც რელიგიური გაერთიანებები მონაწილეობენ უშუალოდ სახელმწიფო მმართველობაში. ამავე დროს, რელიგიური გაერთიანებები და სასულიერო პირები სამართლის სრულფასოვანი სუბიექტები არიან და სრულად სარგებლობენ ადამიანისა და მოქალაქის ძირითადი უფლებებით. ურთიერთდამოუკიდებლობა არ გამორიცხავს რელიგიურ გაერთიანებათა დაქვემდებარებას სახელმწიფო სამართლისადმი.

[2] ნეიტრალურობის პრინციპი სახელმწიფოს უკრძალავს ინდოქტრინაციას, რომელიმე რელიგიასთან ან რელიგიურ გაერთიანებასთან თვითიდენტიფიკაციასა და რელიგიური მრწამსის შეფასებას. საქართველოში არაა გასაზიარებელი ნეიტრალურობის ისეთი გაგება, რომლის მიხედვითაც სახელმწიფო არც ერთი რელიგიის სამშობლო არ უნდა იყოს. ამის საპირისპიროდ, სახელმწიფოს ნეიტრალურობა პოზიტიურად უნდა იქნას გაგებული: სახელმწიფომ ყველა აღმსარებლობის მოქალაქეს უნდა შესთავაზოს სამშობლო და ამით მიაღწიოს შემწყნარებლობასა და ურთიერთპატივისცემას, აიცილოს რადიკალიზმი.

[3] პარიტეტის პრინციპი სახელმწიფოსაგან მოითხოვს რელიგიების, მათი მიმდევრებისა და რელიგიური გაერთიანებების მიმართ თანასწორ დამოკიდებულებას. თუმცა პარიტეტი არ ნიშნავს სქემატურ თანასწორობას. ისეთი ობიექტური კრიტერიუმები, როგორცაა რელიგიური გაერთიანების სიდიდე ანდა სოციალური მნიშვნელობა ამართლებს ამ ნიშანთა შესატყვის განსხვავებულ მოპყრობას. დასაშვებია რამდენიმე საფეხურიანი პარიტეტის შემოღება რელიგიური გაერთიანებებისათვის განსხვავებული სამართლებრივი ფორმის გათვალისწინების გზით. თუმცა განსხვავებული სამართლებრივი ფორმების მინიჭება მკაფიო კრიტერიუმებს უნდა ეფუძნებოდეს და პრინციპულად ხელმისაწვდომი იყოს რელიგიური გაერთიანებებისთვის.

¹³³ Classen, Religionsrecht, 2. Aufl., 2015, 67.

¹³⁴ Möllers, Religiöse Freiheit als Gefahr? VVDStRL 68, 2009, 47 (57).

[4] კონსტიტუციის მე-8 მუხლით საქართველოს მართლმადიდებელ ეკლესიას ენიჭება ის უპირატესობა, რომ სახელმწიფოსთან მისი ურთიერთობა მასთანვე შეთანხმებით რეგულირდება. ამ შეთანხმებას უმაღლესი საკანონმდებლო რანგი აქვს საქართველოს კონსტიტუციის შემდეგ, რაც სახელმწიფოსა და ეკლესიას შორის ურთიერთობის განსაკუთრებულ სიმყარეს უზრუნველყოფს. კონსტიტუციური შეთანხმების შინაარსი ექვემდებარება კონსტიტუციურობის შემოწმებას. მისი დათქმები მხოლოდ იმ შემთხვევაში უნდა ჩაითვალოს სამართლებრივი ძალის მქონედ, თუკი მოწესრიგება არ სცდება სახელმწიფოსა და ეკლესიის ურთიერთობას და არ ზღუდავს სხვათა უფლებებს, განსაკუ-

თრებით კი სხვათა რწმენისა და აღმსარებლობის თავისუფლებას.

[5] კონსტიტუციის მე-8 მუხლით მართლმადიდებელი ეკლესიის განსაკუთრებული ისტორიული როლის აღიარება ნიშნავს სახელმწიფოს მხრიდან ნეიტრალურობისა და პარიტეტის პრინციპებიდან გადახვევის დასაშვებობას მხოლოდ იმ ფარგლებში, რა ფარგლებშიც ეს რელიგიურად ნეიტრალური საფუძვლითაც შეიძლება იქნას ლეგიტიმირებული. ასეთი ნეიტრალური საფუძველი კი სახეზეა მაშინ, როცა ქრისტიანობიდან მომდინარე ესა თუ ის ტრადიცია ეროვნული კულტურული მემკვიდრეობის ნაწილადაა ქცეული და მხოლოდ რელიგიური დატვირთვა აღარ აქვს.